

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи
і спеціальних галузей історичної науки

ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО
(БАКАЛАВРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ

на тему:

**ДІЯЛЬНІСТЬ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ МОНАСТИРІВ
СХІДНОЇ БОЙКІВЩИНИ (XVII ст. - СЕРЕДИНА XX ст.)**

Виконав (-ла): студент (-ка) 4 курсу,
групи ІА-42

Спеціальності: 032 «Історія та археологія»

Яців Яни Олегівни

Керівник:

доктор історичних наук, професор

Кугутяк Микола Васильович

Рецензент:

Івано-Франківськ 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ 1. Джерельна база та історіографія проблеми	7
Розділ 2. Трансформація духовної ідентичності Української греко-католицької церкви.....	25
2.1. Берестейська унія та її наслідки в суспільно-політичному житті українців.....	25
2.2. Соціально-економічні функції греко-католицької церкви в середовищі українського населення.....	33
2.3. Взаємини з православними, римо-католиками та державними структурами.....	38
Розділ 3. Василіанський орден УГКЦ як осередок духовного і суспільного життя українців Східної Бойківщини.....	43
3.1. Церковно-монастирське шкільництво: організація та виховання духовенства.....	43
3.2. Роль духовенства у становленні освіти та народних традицій	46
3.3. Мистецько-архітектурна спадщина греко-католицької церкви: архітектура, літургія, іконопис.....	49
Розділ 4. Греко-католицька церква в духовному житті краю.....	55
4.1. Роль церкви і духовенства у формуванні національної самосвідомості та народній уяві українців.....	55
4.2. Греко-католицизм як чинник європейської інтеграції українського суспільства.....	61
4.3. Традиції монастирів УГКЦ у сучасному релігійно-культурному, освітньому та соціально-економічному просторі українців.....	65
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Актуальність дослідження. Діяльність греко-католицьких монастирів на території Східної Бойківщини упродовж XVII – середини XX ст. становить важливий напрям дослідження історії Української греко-католицької церкви та духовного життя українського населення Карпатського регіону загалом. Саме монастирі виступали не лише осередками релігійного служіння, а й важливими центрами культурного, освітнього, господарського та соціального розвитку українців. Особливого значення дослідження набуває у зв'язку з тим, що Східна Бойківщина є специфічним етнографічним районом, де формування духовної культури населення тісно пов'язане з діяльністю церковних інституцій, передусім монастирів василіанського чину. Упродовж досліджуваного періоду духовні осередки виконували широкий спектр функцій, які виходили за межі суто релігійної діяльності. Вони забезпечували розвиток освіти, поширення книжності, формування моральних норм, організацію благодійної допомоги населенню, а також сприяли економічному розвитку території через ведення господарської діяльності.

Значущість теми зумовлена також необхідністю комплексного аналізу взаємодії церковних структур із суспільством у різні історичні епохи, зокрема в умовах Речі Посполитої, Австрійської імперії, міжвоєнної Польщі та радянського режиму. Кожен із цих періодів характеризувався специфічними політичними та соціальними умовами, які впливали на діяльність монастирів, їх правовий статус і роль у суспільстві. Особливо драматичним етапом стала середина XX ст., коли ліквідація Української греко-католицької церкви радянською владою призвела до припинення відкритої діяльності монастирів і переходу їх функціонування у підпільну форму.

Крім того, дослідження діяльності греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини сприяє глибшому розумінню процесів формування духовної культури українського населення, розвитку освіти і національної

самосвідомості, а також ролі церковних інституцій у збереженні історичної пам'яті.

Об'єктом дослідження є діяльність Української греко-католицької церкви та її монастирських осередків в етнографічному районі Бойківщини, зокрема її східної частини.

Предметом дослідження виступають напрями, форми та особливості діяльності греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини у духовному, освітньому, культурному та соціально-економічному житті українців у XVII – середині XX ст.

Метою дослідження є комплексне вивчення діяльності греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини, визначення їх ролі у формуванні духовного та суспільного життя регіону, а також з'ясування значення монастирських осередків у розвитку освіти, культури та національної самосвідомості українців.

Відповідно до поставленої мети визначено такі **основні завдання дослідження**:

1. проаналізувати джерельну базу та стан наукової розробки проблеми діяльності греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини;
2. дослідити вплив Берестейської унії та її наслідки для розвитку греко-католицької церкви в регіоні;
3. охарактеризувати соціально-економічні функції греко-католицьких монастирів у середовищі українського населення;
4. з'ясувати особливості взаємин греко-католицьких монастирів з православними, римо-католицькими структурами та державними органами влади;
5. визначити роль василіанського ордену як осередку духовного та суспільного життя українців Східної Бойківщини;
6. дослідити освітньо-культурну діяльність монастирів, зокрема розвиток шкільництва, книгодрукування та мистецької традиції;

7. проаналізувати значення греко-католицьких монастирів у формуванні національної самосвідомості українського населення;
8. охарактеризувати трансформацію діяльності монастирів у період політичних змін і репресивної політики радянської влади.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від XVII ст., коли після Берестейської унії розпочалося активне формування мережі греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини, до середини XX ст., коли внаслідок ліквідації Української греко-католицької церкви радянською владою їхня діяльність була насильницьки припинена.

Територіальні межі дослідження охоплюють етнографічний район Бойківщини, зокрема її східну частину. За сучасним адміністративним поділом межі визначаються населеними пунктами Калуського району, крім його північно-східної частини Івано-Франківської області (колишні Долинський і Рожнятівський райони), де діяли греко-католицькі монастирі (Гошівський, Пациківський, Грабівський, Сваричівський, Спаський, Перегінський) та здійснювалася духовна й культурна діяльність Української греко-католицької церкви.

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, об'єктивності та системності, які передбачають всебічне вивчення історичних явищ у їх розвитку та взаємозв'язку. У роботі використано комплекс загальнонаукових і спеціально-історичних методів дослідження, зокрема проблемно-хронологічний та історико-порівняльний методи, історико-системний аналіз, структурно-функціональний підхід, а також метод джерелознавчого аналізу.

Науковою новизною дослідження є комплексне висвітлення діяльності греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини як важливого чинника духовного, культурного та соціального розвитку регіону, а також узагальнення ролі монастирських осередків у формуванні національної ідентичності українського населення в умовах політичних і конфесійних змін.

Матеріали роботи **апробовані** у ході роботи звітної наукової конференції студентів та викладачів Карпатського національного університету імені Василя Стефаника 2026 р. за темою «Гошівський монастир у сучасному духовному і освітньому розвитку Прикарпаття».

Стан наукової розробки проблеми. Діяльності греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини у XVII – середині XX ст. характеризується наявністю значного кола історичних, церковно-історичних і краєзнавчих досліджень, у яких висвітлюються питання розвитку василіанського чернецтва, функціонування монастирських осередків та їх ролі у духовному і культурному житті регіону. Важливе значення для формування наукового бачення проблеми мають узагальнюючі праці з історії України та історії Церкви, зокрема дослідження М. Грушевського [37], І. Крип'якевича [45], В. Уляновського, О. Крижанівського та С. Плохія [77], у яких розкрито процеси становлення церковних структур і розвитку релігійних інституцій на українських землях.

Суттєвий внесок у вивчення історії монастирів Галичини та Бойківщини зокрема, зробили дослідники кінця XIX – першої половини XX ст., серед яких А. Петрушевич [8, 9], М. Голубець [35], Й. Скрутень [72], Р. Лукань [51], М. Ваврик [25] та ін., у працях яких подано відомості про заснування монастирів, їх організацію та діяльність у різні історичні періоди. Важливими для дослідження є також сучасні праці М. Кугутяка [48], М. Вуянко [33], І. Андрухівіа [17], Р. Береста [20], І. Пилипіва [66], О. Єгрешія [41], Ю. Стецика [73] та інших науковців, які присвячені історії церкви та монастирів Прикарпаття, розвитку чернечого життя і функціонуванню церковних інституцій у новітній період.

Особливе місце в сучасній історіографії посідають дослідження професора М. Кугутяка, присвячені історії Гошівської обители Богородиці на Ясній Горі. У його працях здійснено ґрунтовний аналіз розвитку монастиря на основі широкого комплексу документальних джерел, висвітлено роль святині як духовного, паломницького та культурно-історичного центру Бойківщини, що

має важливе значення для вивчення діяльності греко-католицьких монастирів краю.

Структуру бакалаврської роботи складають: вступ, чотири розділи, дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел (91 позицій) та додатки.

РОЗДІЛ 1

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Об'єктивне дослідження та висвітлення діяльності греко-католицьких монастирів на території Східної Бойківщини потребує комплексного підходу до оцінювання джерел та критичного аналізу наукової спадщини попередніх поколінь дослідників. Це становить важливий етап дослідження, оскільки дозволяє зрозуміти як крізь століття зберігалася та розвивалася культурна ідентичність українського народу, відображена в архітектурних ансамблях, традиційному іконописі та просвітницькій діяльності. Особливість даної проблематики пов'язана із систематичними експансіями сусідніх держав, що призводило до певних прогалин у висвітленні ролі чернечого чину в духовному та культурному житті регіону.

Історичні джерела з історії греко-католицьких монастирів на території Східної Бойківщини стали доступними до вивчення та публікації історичного кола дослідників тільки з кінця XIX ст.

За своєю структурою їх можна поділити на писемні, зображальні та речові. Найбільш поширеними вважаються писемні історичні джерела, які в свою чергу поділяються на декілька видів. Першими з них виступають рукописні твори насельників Гошівського монастиря, серед яких особливої уваги заслуговують монастирський літопис та Гошівський поменник. Другими в списку є актові матеріали, тобто грамоти, судові документи, постанови та накази, інвентарні описи, заповіти, тощо. Епістолярні джерела також є невід'ємною складовою писемних джерел, тобто листування ігуменів. Четверту позицію в списку посідають просопографічні матеріали, які висвітлюють

повсякденне життя монахів, наприклад некрологи, шематизми та ін. Останніми виступають бібліографічні джерела, зокрема стародруки та каталоги монастирської бібліотеки.

Писемні історичні джерела зосереджені в багатьох установах, проте ключове місце серед них займає Центральний державний історичний архів у м. Львові. Не менш значущими виступають фонди таких установ, як Національний музей імені Митрополита Андрея Шептицького та Львівська національна бібліотека імені Василя Стефаника. Серед місцевих архівів варто згадати Держаний архів Івано-Франківської області, у якому розміщені документи стосовно закриття Гошівського монастиря у 1950 р. Окрім вищезгаданих установ джерельну базу дослідження розширюють документи Австрійського державного архіву у місті Відень, Бібліотеці народовій та в Головному архіві давніх актів у Варшаві, яких опрацював професор М. Кугутяк до дослідження Гошівської обителі.

З монастирем в Сваричеві пов'язана одна із найцінніших пам'яток наукової літератури кінця XIX – початку XX ст. – «Сваричівський Ізмарagd». Пам'ятка належить до есхатологічних праць. У ній розміщено проповіді стосовно кінця світу та загробного життя а також прихід до влади Антихреста та як буде відбуватися Страшний Суд і зародження нового світу. Після ліквідації обителі, книга опинилася в ієродиякона Софронія Панькевича про що свідчить маргіналії. Станом на сьогодні обидва джерела дійшли в одній книзі.

Не менш важливим джерелом з точки зору евристики являється рукописна пам'ятка XVII–XVIII ст. – Поменник Гошівського монастиря Преображення Господнього від 1662 року. та поменник Сваричівського монастиря від 1769 р.

Серед речових пам'яток, як зазначив професор М. Кугутяк, «у 2008 р. на Гошівському цвинтарі було віднайдено скарб, 176 монет 1602–1633 рр. До інформаційних ресурсів варто віднести іконостаси, фото, поштівки, мініатюри та картини, що збереглися до сьогодні. Унікальним витвором мистецтва, який відзначений високою мистецькою цінністю являється іконостас Гошівського монастиря авторства визначного маляра М. Яблонського» [48].

Таким чином, історичні джерела з історії греко-католицьких монастирів на території Східної Бойківщини, що зберігаються у вітчизняних та зарубіжних архівах, музеях та бібліотеках складають вагомую частину інформаційних ресурсів XVII – середини XX ст., які, однак, репрезентовані не рівномірно. Найважливішими залишаються писемні джерела, зокрема наративні, актові та літургійні, які висвітлюють процес становлення та трансформації монастиря та його економічне становище. Зокрема, цінна інформація, що містить спогади очевидців подій XX ст. про Гошівський монастир знаходиться у Науковому етнографічному архіві факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника [1; 2; 3].

Протягом XIX–XX ст. вітчизняні дослідники звертали особливу увагу на чисельну кількість сакральних пам'яток, передусім на Галицьких землях. Варто відзначити, що історія Гошівського монастиря тісно пов'язана з історичною спадщиною Сваричівського, Болехівського та Пациківського осередків чернецтва, які у XVIII ст. підпорядкувались Василіанському чину Гошівського монастиря.

Незважаючи на значну популярність у народі, станом на сьогодні історія розвитку та виникнення греко-католицьких монастирів на території східної частини Бойківщини не була предметом спеціального науково дослідницького інтересу. Проблематика й надалі характеризується фрагментарністю досліджень, що зумовлено неповнотою джерельної бази, необхідністю систематизації архівних матеріалів та недостатнім рівнем їх введення до наукового обігу.

За цих умов найбільш інформативними джерелами виступають господарсько-фінансові документи та акти, які містять відомості щодо економічного розвитку монастирів, їхнього матеріального забезпечення, а також окремих аспектів релігійного та соціального життя чернечих спільнот.

Дослідження ґрунтуються на використанні вітчизняної, зарубіжної та діаспорної історіографії. Упродовж XVIII – початку XX ст. окреслена проблематика перебувала в полі наукового зацікавлення таких вітчизняних

дослідників, як М. Коссака [3] та А. Петрушевич [9]. Зокрема, о. Михайло Коссака, опрацювавши документальні свідчення про заснування монастирських осередків, включно з двома стислими повідомленнями про чернечі спільноти в Чорному Ділку та Ясногірську обитель, опублікованими в каталозі православних і греко-католицьких монастирів у Львові 1867 р., належить до числа перших дослідників, які звернулися до цієї проблематики [8].

Щодо обителі в Чорному Ділку, автор зазначав, що у XVII ст. вона ще функціонувала на первісному місці, а згодом була перенесена на Ясну Гору, однак конкретної дати цього процесу не подавав. Окремі відомості у шематизмі також містять короткі згадки про монастирі в Пацикові та Сваричеві [8].

Наступником М. Коссака у дослідженні історії Галичини виступив відомий історик та священник греко-католицької церкви Антоній Петрушевич. У своїх працях він розпочав систематичне опрацювання та критичний аналіз джерельної бази рукописних пам'яток, пов'язаних з історією Гошівської обителі, що стало важливим кроком у формуванні наукового підходу до вивчення монастирської традиції регіону. У праці «Сводной Галицкорусской летописи съ 1600 по 1700 годъ» автор проаналізував поменника Гошівського монастиря. У цьому виданні він звертає увагу на те, що батько львівського єпископа Й. Шумлянського, Є. Шумлянський, постійно фінансував потреби монастиря. Це засвідчено в записі із гошівсько-сваричівської рукописної книги «Ізмарагд» (Пролог) першої чверті XVI ст., яку Є. Шумлянський у 1662 р. подарував монастиреві в Чорному Ділку. Історик вперше згадував лицаря Кучулада, як засновника Гошівського монастиря, проте не згадуючи дати її заснування.

У поменнику Пациківського монастиря за 1691 р., Антоній Петрушевич згадував Андрія Жураківського, «войськового галицької землі», як засновника монастиря. Серед інших «усопших коляторів», згідно поданого поминання, можемо згадати князя Михайла Четвертинського (1673), Семеона Гошовського(1736), Стефана Креховецького(1720) та багато інших [8].

Намагаючись у комплексі вивчити чернечі осідки на території

Прикарпаття, приділено увагу Сваричівському монастирю. Пам'ятка тісно пов'язана із родом Сваричівських, волоського походження, а саме Іваном та Бочком Волохами, яким правлячий король Владислав Ягайло у XIV ст. передав Сваричів та Гошів. Згідно із Актів городських і земських відомо, що у селі Сваричів, на підвищенні біля річки Чечва, розташований монастир Різдва Пресвятої Богородиці. Укріплена споруда була відновлена у XVIII ст. родиною Сваричівських [9].

У другій частині «Літературного збірника, издаваного Галицько-Русскою Матицею» [8] А. Петрушевич, аналізуючи розвиток чернечого життя в умовах австрійського панування, звертав увагу на посилення державного регулювання традиційних форм паломництва та церковної обрядовості, зокрема після патенту від 13 грудня 1784 р. Унаслідок реформ 1780-х рр. було ліквідовано або реорганізовано низку монастирів Чину Святого Василя Великого, серед яких осередки в Пацикові (1792 р.), Сваричеві (1786 р., з остаточним перенесенням церкви Різдва Христового), Крилосі та інших локальних центрах чернечого життя.

Книга «Монастирь чина св. Василя Великого на Ясной Горѣ въ Гошевѣ зъ чудотворною іконою Пресвятой Богородицы, сливущею чудесами» є особливою у вивченні історії монастирів, оскільки вперше перелічено чудотворні зцілення у період 1737–1787 рр. Автор Венедикт Площанський у своїх дослідженнях спирався на шематизм І. Яворського як на важливе джерело для реконструкції історії монастирських осередків. Окрім публікації фрагментів Гошівського літопису, у 1870 р. в львівському літературному збірнику було оприлюднено грамоту Владислава Ягайла, згідно з якою боярин Михайло Волошин отримав село Гошів за вірну службу.

У працях зазначеного автора простежується концепція, відповідно до якої Чорний Ділок розглядається як найдавніший чернечий осідок на території Гошева, а Кучулада визначається як засновник Ясногірської обителі.

Окрім комплексного аналізу церковно-політичних процесів, для глибшого розуміння проблематики доцільно звернутися до вузькоспеціалізованих

історіографічних досліджень. Серед авторів таких праць слід відзначити Ісидора Шараневича [80], о. Івана Рудовича [69] та інших дослідників, які зосередили увагу на постаті Йосифа Шумлянського та його призначенні на львівську єпископську кафедру. Оскільки саме в період його єпископського служіння активізувався процес переходу чернечих осередків регіону до унійної церкви, ці праці дозволяють простежити реакцію та ставлення чернецтва до відповідних реформ.

Ісидор Шараневич наголошував на шляхетському походженні роду Шумлянських, підкреслюючи його належність до впливової знаті, що відіграла помітну роль у суспільно-політичному житті краю. Єпископ, за його даними, був сином Євстахія Шумлянського, представника лицарського роду герба Корчак, відомого своєю участю у церковному та громадському житті. У цьому контексті дослідник зробив вагомий внесок у вивчення родових та маєткових зв'язків Шумлянських.

Важливим є також те, що І. Шараневич критично переглянув поширену в окремих ідеологізованих працях тезу про виключно корисливі мотиви діяльності єпископа, доводячи багатofакторність його церковно-політичної позиції [81].

У праці «Іосифъ Шумлянскій рускій єпископъ Львовскій отъ г. 1667 до г. 1708. Біографическій начеркъ съ портретомъ» [81] Шараневич детально описав боротьбу Й. Шумлянського проти його головного противника Євстахія Свистельницького. «5 тисяч шляхти та близько 300 осіб ченців та парафіяльного духовенства стали на сторону Й. Шумлянського. Протягом 1667 р. відбулися 2 елекції в Гошівському та Сваричівському монастирях. 12 квітня 1667 р. до Гошева прибуло понад 50 представників шляхти та дієдатного духовенства Жидачівського округу, а саме з Гошева, Болехова, Сваричева, Долини та інших округ. У підсумку обрання на вакантний престол єпископії зупинилося на кандидатурі «... ясновельможного пана Шумлянського, ... у вірі православній католицькій утвердженого» [48].

Вибори від 15 травня 1667 р., що відбулися у Сваричівському монастирі, стали важливим етапом у процесі визнання статусу нового єпископа. Понад 70 представників Жидачівської, Львівської, Галицької та Кам'янець-Подільської земель підтвердили легітимність та правомірність попередньої елекції, що засвідчило її загальне визнання в межах церковної спільноти. Поряд із підтримкою місцевих монастирів, позиції Шумлянського були зміцнені визнанням з боку ігумена Великоскитської обителі в Маняві Теофіла. 22 червня 1667 р. Й. Шумлянський отримав свідоцтво моральності, яке затверджувало що він гідний обійняти престол єпископа [48].

Отже, опрацювання даної історіографії, свідчить що праці присвячені постаті Й. Шумлянського є актуальними, оскільки саме персональні дослідження найвиразніше демонструють, які чинники впливали на формування національної, релігійної самоідентифікації.

В історії Й. Шумлянського пам'ятають, як жертвовного єпископа, який відзначився місіонерською діяльністю з метою відновлення чернечих осідків на території Галицького округу. Протягом життя він відвідав чимало монастирів, серед яких Гошів, Перегінськ, Крилос та ін. У праці «Коротка історія Галицько-Львовської єпархії» [69] І. Рудович акцентував увагу саме на відновленні монастиря Святого Онуфрія. Він розташований на горі Сергіїв у селі Перегінськ, яке належало Галицькій єпархії.

У другій половині XVII ст. тривав другий етап боротьби за Перегінські землі, який очолив єпископ Й. Шумлянський. За підтримки польського короля Яна III йому вдалося повернути частину спірних територій, що було частково підтверджено рішенням польського сейму 1690 р., яким Галицькій крилоській церкві були повернуті лісові маєтності в околицях села. Водночас королівським привілеєм було санкціоновано право на проведення традиційних щорічних ярмарків. На відзначення відновлення майнових прав у 1691 р. львівський єпископ Й. Шумлянський заснував на горі Сергіїв монастир і збудував церкву Святого Онуфрія [48]. Водночас, як зазначає І. Шараневич [80], ключовим

напрямом діяльності єпископа залишалось впровадження та зміцнення церковної унії [80].

Серед українських дослідників існували різні інтерпретації оцінювання діяльності Й.Шумлянського. І.Франко аргументовано доводив, що внутрішньо церковні реформи впровадженні єпископом мали позитивний характер, оскільки були спрямовані на піднесення рівня сприйняття духовенства серед «панів». Проте на його думку мінусом даної реформи є орієнтація на егоїстичний шляхетський клас, діяльність якого згодом спровокувала формування дискримінаційного ставлення до православного світського духовенства [79].

Ісидор Шараневич характеризував Й. Шумлянського як взірцевого патріота, відданого справі культурно-освітнього відродження. Автор звертав увагу на його здатність вправно здійснювати соціокультурну трансформацію в умовах глибокої системної кризи [80]. У праці І. Рудовича спостерігається виокремлення фундаментальної ролі захисту парафіяльного духовенства краю, відновлення монастирів та системні зусилля задля увиразнення конструктивної ролі Галицької митрополії у релігійно-культурному житті краю [69].

Проблематика дослідження діяльності греко-католицьких монастирів у зарубіжній історіографії XVIII – початку XX ст. характеризувалася поліцентричністю підходів та специфікою джерельної бази, що викликано географічним чинником та конфесійною приналежністю дослідників. Іноземні науковці розглядають греко-католицьке чернецтво як унікальний феномен, що поєднав у собі візантійські традиції та латинську культуру.

Серед дослідників зарубіжної історіографії варто розпочати з таких польських дослідників, як Ф. Сулімірський, Б. Хлебовський і В. Валевський. Науковці у 3 томі «Słownika geograficznego» [15] 1882 р. видання публікують систематичний та послідовний матеріал про село Гошів, як ядро історії чернечої обителі.

Помітне місце займають праці польських церковних істориків, таких як Едварда Новаковського [88], Алоїзій Фредріха [85]. Вони зосередили свою

увагу на вивченні та дослідженні чудотворних іконографічних пам'яток, серед яких ікона Гошівської Богородиці. Чудотворна ікона часто виконує роль консолідації громади, об'єднавши навколо святині різні прошарки населення. Дані праці є надзвичайно важливими для розуміння та цілісності відтворення історичних подій, оскільки розкриває шлях формування релігійної свідомості монашества.

Стаття «Монастирь оо. Василіанъ въ Гошевѣ», яка була опублікована невідомим автором у «Временнику Ставропигійского института» висвітлює австрійський погляд на заснування осередку чернецтва та об'явлення Гошівської Богородиці. Отже, аналіз зарубіжної історіографії XVIII – початку XX ст., дозволив уникнути однобічності оцінювання проблематики.

Отже, протягом середини XIX – початку XX ст. дослідження діяльності монастирів на території Східної Бойківщини склалися із невеликих науково-популярних нарисів, які в переважній більшості орієнтувалися на Монастирський літопис. Проте протягом наступного періоду інтерес науковців значно підвищився, про що свідчить поява значної кількості видань.

Новим етапом у дослідженні діяльності греко-католицьких монастирів виступає доба остаточного переходу до критичного та методологічного трактування минулого. Історіографія міжвоєнного періоду формується крізь призму нових суспільно-політичних викликів, де питання національної ідентичності та державотворчі процеси набувають особливого значення. На території Східної Бойківщини спостерігається піднесення наукового рівня, критики та залучення більшої кількості зацікавлених осіб.

Світські історики та отці Василіяни часто публікували свої напрацювання на сторінках відомих на той час видань «Дзвони» та «Записки ЧСВВ». Не залишились поза увагою і видання «Нова Зоря» та «Місіонер». Поява таких наукових видань сприяла активному поширенню наукових праць, що охоплюють історію та діяльність василіанського чину.

Серед дослідників, які зверталися до проблематики монастирської діяльності Галичини, слід відзначити Р. Луканя [51], Й. Скрутеня [72], І.

Крип'якевича [46], І. Витановича [29] та М. Голубця [35; 36]. Першим, хто зробив спробу систематизації відомостей про чернечі осередки на галицьких землях, був визначний український історик І. Крип'якевич. На основі критичного аналізу джерел він подав дані про 346 монастирів, з яких 289 були охарактеризовані як новостворені. Це становило значний поступ у дослідженні, оскільки попередні автори обмежувалися меншою кількістю об'єктів – зокрема, у працях М. Коссака фігурує близько 251 монастир.

У каталогах М. Голубця [35; 36] та І. Витановича [29] подано суттєво різні кількісні показники монастирської мережі. Так, М. Голубець нараховував близько 47 обителів, однак Гошівський монастир у його переліку не фігурує. Натомість І. Витанович подає 27 монастирів, серед яких згадується й осередок на Ясній Горі, що свідчить про неповноту та фрагментарність наявних каталогізаційних підходів.

Як відомо, Станіславська єпархія є однією з найменш досліджених частин Галицької церковної структури, що привернула увагу представника ЧСВВ та історика Романа Луканя [51]. У контексті реалізації ідеї створення Василіанської енциклопедії дослідник систематизував відомості про близько 350 монастирів краю, з яких 64 об'єкти локалізовано в межах Станіславської єпархії, частина яких раніше не була зафіксована в історичних джерелах.

У межах цього проекту автор наголошував, що вивчення та систематизація матеріалів про діяльність греко-католицьких монастирів є невід'ємною складовою дослідження історії та культури української церкви східного обряду [51]. Зокрема, Лукань згадував Задарівську обитель як резиденцію, приєднану до Гошівського монастиря відповідно до декрету Львівського губернаторства від 4 травня 1799 р.

Не менш важливим напрямом його досліджень є біографічні публікації у журналі «Місіонар», зокрема матеріал про багаторічного настоятеля Ясногірської обителі ігумена Милетія Тибінку. Період його ігуменства характеризується розквітом Гошівського монастиря як одного з найбільших відпустових центрів, що приваблював паломників із різних регіонів.

Дослідження цієї постаті засвідчує вплив модерних історіографічних підходів на інтерпретацію функціонування церковних інституцій.

Варто також зазначити, що окремі результати наукової роботи Р. Луканя, окрім згаданого видання, були оприлюднені на сторінках часопису «Нова Зоря» (1935 р.) у статті «Поменники василіянські» [51]. Загалом у 1930-х рр. тема чудотворної ікони Пресвятої Богородиці на Ясній Горі посідала важливе місце в публікаціях греко-католицької періодики [51].

Впродовж 1937–1938 рр. спостерігається активізація релігійно-популярної та науково-популярної історіографії, присвяченої сакральним осередкам Галичини. У контексті так званої «паломницько-апологетичної» традиції (О. Назарук, М. Марисюк [53], Д. Богун [22], М. Федорів [78]) дослідники зосереджували увагу переважно на феномені чудотворної ікони Гошівської Богородиці та її культовому значенні. Цей напрям, що поєднував історичний опис із релігійною публіцистикою, істотно вплинув на формування масової пам'яті про Гошівський монастир, однак у сучасній історіографії розглядається як такий, що потребує критичної перевірки джерельної бази через його виразну конфесійно-мотивовану інтерпретацію.

Паралельно розвивалася мистецтвознавчо-архітектурна школа досліджень, представлена працями А. Лушпинського [52], М. Драгана [40] та Д. Богуну [21, 22]. У межах цього напрямку сакральна архітектура розглядалася як складова ширшого культурного процесу формування регіональної ідентичності. Зокрема, наголошувалося на еволюції дерев'яного храмового будівництва Східної Бойківщини, його конструктивних особливостях та стилістичних впливах барокової і поствізантійської традицій. Таким чином, сакральні об'єкти інтерпретувалися не лише як релігійні осередки, а як маркери історико-культурної тяглості.

Окремий пласт становить біографічно-джерелознавчий напрям у межах василіянської історіографії (зокрема М. Голубець у виданнях ЧСВВ), який поєднував публікацію джерел із реконструкцією персональної історії духовенства [35]. У цьому контексті важливим є введення до наукового обігу

відомостей про чернечу адміністрацію та ігуменів, що дозволяє простежити внутрішню організацію монастирського життя та його інтелектуальну складову.

Історіографічний розвиток тематики був перерваний у період радянського тоталітарного режиму, коли в межах офіційної наукової політики дослідження греко-католицької церковної історії фактично опинилися під забороною або ідеологічним контролем. У цих умовах продовження студій забезпечувалося насамперед діаспорною історіографією, зокрема представниками Чину Святого Василя Великого. Учені-емігранти в Канаді, США та Італії відновили видавничу діяльність «Записок ЧСВВ», заклавши підвалини для подальшого розвитку критичного, джерелознавчо орієнтованого підходу до історії монастирських осередків Галичини.

Вагоме місце у збереженні та розвитку церковно-монастирської традиції в діаспорному середовищі посідає М. Ваврик (ЧСВВ). Він доклав чималих зусиль задля збереження та популяризації василіянського чину, залишивши по собі численні наукові та видавничі праці. Відтак у книзі «По Василіянських монастирях» [27] автор охарактеризував реформи василіянського чину 1882 р., як позитивний фактор. А також прослідкував ієрархічну гілку представників монастирів які проводили активну реколекційну, місійну та видавничу діяльність, серед яких василіянський митрополит А. Шептицький, єпископ С. Ортинський та багато інших. Гошівська обитель посіла ключове місце в дослідження історика, оскільки він вважав її найвпливовішим духовним центром на території Галичини. М. Ваврик детально реконструював період завершення польського панування та його наслідки для чернечих осідків. Також автор, безпосередньо, простежив усі відомі випадки пожеж в Гошівському монастирі від від 1762 року та окрему увагу приділив меценатам які сприяли відновленню обителі [27].

У 1979 р. у Римі він публікує в «Записках ЧСВВ» працю «Нарис розвитку і стан Василіянського Чина XVII – XX ст.» [26], де подає відомості про ченців Гошівського, Сваричівського, Пациківського та інших монастирів, та характеризує період другої половини XVIII ст., як «золота доба» історії

василіян. Згадки про дані монастирі можемо зустріти також в римському виданні «Записки ЧСВВ» за 1979 р. у серії «*Litterae Basilianorum in terris Ukraine et Bielarusjae*» [14].

Особливо важливим та доцільним для нашої проблематики є збірник матеріалів про Бойкіщину «Історичний нарис чернечого життя і василіанські монастирі на Бойківщині» [25]. Спираючись на джерельні матеріали та праці галицьких дослідників, було простежено розвиток чернечого життя на території Бойківщини від княжих часів до ХХ ст.

Ще одним із важливих ключових історіографії міжвоєнного періоду варто згадати праці ченця гошівського монастиря М. Дирди. Його праці дещо відрізняються від інших, оскільки він намагався відновити пам'ять про обитель крізь призму власних спогадів з часу перебування на Ясній Горі, а також аналізу напрацювань попередників. 1570 р. автор трактує як дату заснування обителі, а 60-ті роки XVII ст. – час перенесення її на Ясну Гору. Справді цінним є детальний опис храму та всіх його складових, тобто іконостасу, ікон та ін., в період кінця XIX – початку ХХ ст. [39].

Відтак дослідник подав цінні спогади найскладнішого періоду монастирів, поява радянських військових, битва між німецькими та радянськими військами за Ясну Гору, як стратегічний об'єкт та обставини початку Другої світової війни на західних територіях [39]. Проблематика греко-католицьких монастирів знайшла своє відображення і у тритомному історико-мемуарному виданні «Стрийщина» [74]. Він слугує основним інструментом для реконструкції долі священницьких родин Болехівського, Рожнятівського, Долинського та інших.

Важливим етапом у дослідженні феномену греко-католицьких монастирів XVII – середини ХХ ст. виступає поява розвідок зарубіжних авторів. Відтак з'явилася праця польського історика А. Прохаськи, який дослідив процес боротьби за львівський митрополичий престол XVII ст. Це умовно кажучи доповненням праці М. Андрусяка. В якій автор вкотре охарактеризував постать єпископа Й. Шумлянського та пов'язаної з ним елекції української

шляхти та духовенства в Гошівському монастирі. А також, звернув увагу на події з періоду історії Української греко-католицької церкви, які є маловідомими для широкого загалу, а саме роботу партикуляційного сейму при Сваричівському монастирі.

Особливої уваги заслуговує відомий польський історик В. Хотковський [84], який зробив відчутний внесок у наукове трактування даної проблематики. У своїй праці він прослідкував етапи та обставини ліквідації Задарівського, Сваричівського та Пациківського монастирів та довів факт фінансових зловживань австрійської влади під час даного процесу. А також охарактеризував протоігумена В. Старожинського, завдяки якому вдалося запобігти ліквідації близько 10 монастирів, серед яких Погоня, Гошів та інші.

Таким чином, завершуючи опрацювання наведених праць міжвоєнного періоду, варто зауважити, що вони заклали потужний фактологічний фундамент для подальших дослідників. Публікація в умовах цензури та обмежений доступ до документальних джерел значно ускладнювали роботу. Проте методологічний підхід тогочасних авторів, обмежений тільки спогадами василіян XIX–XX ст. дозволив зафіксувати відомості про ті об'єкти, які згодом постраждали чи загалом були знищені.

Становлення незалежності України стало новим етапом у дослідженні греко-католицьких монастирів на території Рожнятівського та Долинського району. Доступ до архівних джерел дав можливість переосмислити роль монастирів поза межами ідеологічних нашарувань. З'явилася значна кількість праць, об'єктом дослідження, яких виступає церковно-монастирська проблематика.

Особливої уваги заслуговують дослідники, без яких аналіз історіографії залишався б невичерпним. Зокрема, важливими для нашого дослідження є праці таких науковців: М. Кугутяк [47, 48, 49], П. Шкраб'юк [82], Р. Берест [20], І. Мицько [56, 57], Т. Гуцаленко [38], С. Мудрий [61, 60], М. Вуянко [32, 33, 34], С. Сенік [70], В. Ульяновський, О. Плохій, О. Крижанівський [77], С. Візер [30], В. Заславський [42], І. Пилипів [67], О. Єгрешій [41], С. Боян-Гладка [24],

В. Мороз [59], О. Сидор [71], Ю. Стецик [73] та багато інших. Науковий внесок перелічених фахівців цінний завдяки інтеграції в науковий обіг нових архівних матеріалів та комплексному впорядкуванні окремих відомостей про діяльність монашого чину.

Видатний історик М. Грушевський на сторінках своєї фундаментальної праці *Історія України-Руси*, звернув увагу на значне збільшення кількості обителів протягом XIV–XVII ст., розглядаючи це явище як приклад релігійного життя тогочасного суспільства. При цьому автор зазначав, що реєстри не охоплювали повною мірою сукупності всіх монастирів, через брак інформації. Упродовж наступних століть джерельна база значно розширювалася, що дозволило ґрунтовніше дослідити історію чернечих осідків. «З другої половини XVII в., з перших років XVIII в. маємо звістки про цілий ряд монастирів, з котрих багато, певно, існували вже давніше» [37].

Дослідниця та краєзнавиця М. Вуянко у виданні «Монастирі Івано-Франківщини: XII–XIII – перша чверть XXI століть» [34] систематизувала чернечі осередки всіх релігійних конфесій на території Прикарпаття. Праця збагачена значною кількістю нових топонімічних, топографічних та археологічних досліджень та вирізняється своєю масштабністю, що охоплює широкий часовий проміжок в межах XII–XXI ст. Також авторка є чи не єдиною, хто висвітлив історію монастиря в Пацикові. У зв'язку із відсутністю інших тематичних напрацювань, дана праця виступає не просто як одне із видань, а як фундаментальна основа, що дозволяє інтегрувати історію монастиря в релігійно-історичній ретроспективі. Також М. Вуянко подала хроніку ігуменів Пациківського монастиря протягом кінця XVII – першої чверті XVIII ст., укладену на основі списку Т. Коструби. Це сприяє глибшому розумінню тяглості історії чернецтва та дає можливість здійснити компаративний аналіз греко-католицьких осідків з римо-католицькою, православною чи іншими конфесіями.

Поєднавши різні методи та методологічні прийоми комплексного дослідження львівський науковець Р. Берест у монографії «Середньовічні

монастирі Галичини. Житло і побут» [20] охопив низку важливих питань. Поперше, за допомогою використання спелеології, топоніміки та інших наукових дисциплін аргументовано довів достовірність існування низки середньовічних організаційних форм, які використовувалися в чернечому побуті. По-друге, автор виділяє чотири послідовні етапи еволюції історичних поглядів чернецтва в добу середньовіччя. Структура роботи не викликає жодних застережень, тільки у вступній частині варто конкретніше охарактеризувати поняття «Галичина», як типове для досліджуваного періоду.

У 2002 р. простежуються докорінні зміни в трактуванні дати заснування Гошівського монастиря та і загалом його засновника. Історик І. Андрухів покликаючись на твердження гошівського ігумена І. Повха за 1949 р., стверджував що, початком діяльності монастиря варто вважати 1509 р. Проте М. Кугутяк зауважує, що дане припущення слід вважати умовним, оскільки гіпотетично монастир мав існувати раніше, адже його витoki сягають глибини XV ст. [48, с. 50]. Також історик вважає, що лицар Кучулад був тільки опікуном монастиря в Чорному Ділку та не мав відношення до його заснування [16].

Найкращим доробком І. Андрухіва вважається монографія «Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки. Історико-правовий аналіз» [16], де вперше досліджено умови ліквідації Гошівського монастиря у 1950 р. та простежено подальшу долю ув'язнених ченців. Також автор на основі опрацювання документальних джерел місцевих архівів охарактеризував методи влади, спрямовані на ліквідацію греко-католицьких монастирів Станіславської області. Згодом І. Андрухів спільно з івано-франківськими та львівськими істориками опублікував книгу «Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму сторіч: історико-релігійний аспект» [18] у якій описано валив духовенства на культуру, освіту та політичне становище регіону.

Вагомий внесок у розробку проблеми зробив доктор історичних наук М. Кугутяк. На відміну від попередників, автор зібрав сотні документів та матеріалів опублікованих у австрійських та польських архівах. Книга «Гошівський монастир у писемних історичних джерелах XVI–XX століть»

зкладає підґрунтя тритомного видання «Гошівська обитель Богородиці на Ясній горі в Карпатах» [49]. Вона містить понад 120 документів та матеріалів. Згодом, у 2021 р. світ побачив другий том – під назвою «Ясногірський монастир у документальних джерелах середини ХХ – початку ХХІ століть» [49]. Праця містить вдвічі більше, а саме 284 документи новітньої історії Гошівської обители Богородиці на Ясній Горі, які відкривають маловивчені та невідомі сторінки видатної відпустово-паломницької святині.

Найновішим та найрезонанснішим виданням постає заключна книга тритомника, присвячена 35-річчю виходу української греко-католицької церкви із підпілля, «Гошівська Ясногірська обитель український паломницьковідпустовий і культурно-історичний феномен» [48]. Особливу увагу автор зосередив на дослідженні Чудотворної ікони Гошівської Пресвятої Богородиці та збагатив свої напрацювання ще 259 документами, які були виявленні після публікації перших двох томів.

Особливо цінними виступають напрацювання місцевих краєзнавців, серед яких І. Сеньків, М. Борис та О. Кіс [44]. Зокрема у 1994 р. І. Сеньків опублікував брошуру «Історія Гошева та Гошівського монастиря». Згодом у 2012 р. його доповнив М. Борис [23] оприлюднивши нарис історії села Гошів, у якому другий розділ присвятив висвітленню історичного минулого Ясногірської обители. У контексті дослідження сакральної проблематики чернечих осідків варто згадати монографію В. Тарас «Монастирські сади Галичини (X – середина ХІХ ст.)» [75]. Авторка розкриває теоретичні аспекти витоків, етапів розвитку та впливів ландшафтно-планувальних укладів монастирських садів в добу середньовіччя та нового часу, дотичних до Сваричівського та Гошівського монастиря.

Окремий масив наукового доробку становлять праці, присвячені візії науковців Львівського політехнічного університету, стосовно архітектурних особливостей перебудови Марійського відпустового центру на Ясній Горі. Запропоновані архітектурні напрацювання дослідників можуть слугувати

важливою теоретичною базою та практичним орієнтиром, який допоможе в реалізації проекту майбутнього будівництва лаврського комплексу [75].

Вагому роль в апробації наукових результатів відіграють наукові конференції. Однією із таких варто згадати міжнародну наукову конференцію «Гошівська обитель у духовному і культурно-історичному житті України. Феномен українського греко-католицького чернецтва. До 400-річчя Чину Святого Василя Великого», яка проходила на базі Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у 2017 р. Це стало об'єктом прискіпливої наукової уваги, що знайшло втілення в низках фахових праць наступних провідних науковців: М. Кугутяка, Б. Томенчука, І. Райківського, І. Кочкіна та інших [47]. Отже, тематичні конференції дають можливість прослідкувати зацікавленість дослідників даною проблематикою протягом останнього десятиліття.

Часопис УГКЦ «Нова Зоря», газети громадсько-політичного значення «Галичина» «Галицький кореспондент» «Західний кур'єр», а також ефіри радіокомпаній «Галичина», радіо «Дзвони», «РАІ», «Карпати» та ін. Кожна із вище перелічених складових новітньої історіографії, робить чималий внесок у висвітлення діяльності монастирів протягом 1991–20225 рр.

У контексті вивчення діяльності греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини логічним продовженням та невід'ємною складовою аналізу напрацювань вітчизняних авторів є опрацювання української діаспорної історіографії. Залучення до наукового обігу праць, які базуються на європейських та ватиканських архівах, зокрема авторства І. Патрила [64], А. Пекара [65] та О. Духа.

Тема набула значного зацікавлення і серед польських дослідників, таких як Д. Вереда, Б. Лоренс [86], С. Степень, Й. Ключковський, А. Гапський та інші. А також цінним залишається проект Вроцлавського університету, метою якого є підготовка та випуск наукових видань, присвячених вивченню монастирської культурної спадщини від середньовіччя до наших днів. Історію чину Святого Василя Великого протягом 1743–1780 рр., досліджувала відома

польська дослідниця Б. Лоренс. Вона подала розгорнутий огляд діяльності протоігуменату ЧСВВ, охарактеризувала роль ченців у культурно-освітньому процесі, реконструювала персональний склад ігуменів XVIII ст. та провела інвентаризацію монастирського майна та бібліотеки. Також дослідниця представила «комплексний портрет» монаха-василіана даного періоду та зауважила, що чернеча ряса не робила монахом «*habit nie czynił mnichem*» [81].

Отже, здійснений аналіз джерельної бази та вітчизняних і зарубіжних дослідницьких концептів щодо діяльності греко-католицьких монастирів на території Східної Бойківщини дозволяє стверджувати, що тема забезпечена репрезентованим масивом матеріалів, проте залишається нерівномірно висвітленою у науковій літературі. Попри значний науковий доробок у історіографії можемо спостерігати певну фрагментарність. Оскільки дослідники переважно зосереджувались на великих монастирських центрах, зокрема Гошів. Це в свою чергу підтверджує актуальність роботи, яка покликана систематизувати дані, у тому числі про маловідомі монастирські осередки.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА І СУСПІЛЬСТВО: ТРАНСФОРМАЦІЯ ДУХОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

2.1. Берестейська унія та її наслідки в суспільно-політичному житті українців

Для українських земель характерним було тривале співіснування греко-католицької, православної та римо-католицької конфесій, які часто функціонували в межах етнографічних районів. Зокрема, історія та формування діяльності греко-католицьких монастирів на території Східної Бойківщини тісно пов'язана із церковною унією 1596 р. Даний період став переломним і в історії українського народу. На сучасному етапі часто можемо побачити відображення подій XVI – початку XVII ст. Відсутність державності, національна роз'єднаність та систематичні зазіхання сусідніх держав, щоразу погіршували становище.

У XVII ст. всі існуючі церкви та монастирі Прикарпаття були підпорядковані відновленій Галицькій єпархії з осідком у Львові, яка за часів єпископства Йосифа Шумлянського прийняла унію. Саме ідея об'єднання всіх християн бере своє коріння ще з XV ст., проте активної фази набувала у XVI ст., коли орден єзуїтів проводив активні просвітницькі акції шляхом проповідей, літератури та шкільництва. У народі побутує вислів «Жигмудська унія» – це в свою чергу пов'язано із активною підтримкою єзуїтів польським королем Жигмундом III, задля придушення православної віри та переходу до католицизму [45, с. 144].

Згідно Люблінської унії 1569 р. значна частина українських земель, а саме Брацлавщина, Київщина, Полтавщина, Підляшшя та Волинь, опинилися під егідою новоствореної Речі Посполитої. «Завоювання українських земель польськими впливами йшло спершу по лінії колонізації і економічного використання... але пізніше, коли польське панство закріпилося вже в Україні, ... магнати і шляхта, разом з польським духовенством і, головно, єзуїтами намагалися розкласти провідні класи українського народу – денаціоналізувати і спольщити українських панів, ослабити міщанство, розбити організацію православної церкви» [45, с. 131].

Політика національно-релігійних, культурних і суспільно-політичних утисків призвела до значного обмеження прав українського населення та створила реальну загрозу його етнокультурному розвитку. За таких обставин

православна церква опинилася в особливо скрутному становищі, втрачаючи свої позиції в релігійному та суспільному житті [50, с. 86].

Ослаблена впливом польської державної політики та наслідками татарських набігів, церква, незважаючи на власну кризу, продовжувала виконувати консолідаційну функцію, виступаючи важливим осередком духовної підтримки та захисту українського населення. Унія стала єдиним виходом із критичної ситуації, задля того щоб уникнути експансії збоку католицької Польщі та Московського патріархату, створеного у 1589 році. Говорячи про стримання розширення впливу православ'я, мова йде про його московську форму з насадженням ідеологій цареславізму та претензіями на Третій Рим [28, с. 92].

Падіння Візантії дало свої негативні наслідки, які стали одним із головних причин укладання унії із Римом. Оскільки занепад морального права, відсутність дисципліни серед вищого духовенства та навіть подекуди випадки симонії призвели до духовного зубожіння Української Церкви [2].

Отже, серед основних причин укладання Берестейської унії можемо виділити 4 складові: по-перше, це палке прагнення всіх християн єдності у вірі під проводом залишеного Христом одного пастиря; по-друге, вплив Флоретійської унії та її тривала історична традиція в Україні; по-третє, критичне становище православної церкви, як наслідок пацифікації та насадження московського впливу; по-четверте, втрата авторитету вищого духовенства, дезорганізація церкви та протести серед міщанства і шляхти [49, с. 97].

Таким чином, сукупність зазначених обставин зумовила скликання з'їзду українських єпископів у Бересті 1590 р., під час якого основну увагу було зосереджено на обговоренні доцільності укладення церковної унії та визначенні її основних умов. Однією з найважливіших вимог було збереження східного обряду, зокрема традиційного богослужіння, церковних звичаїв і усталеного порядку церковного життя. Ухвалений єпископами документ став програмною

основою унійного руху та слугував підґрунтям для залучення нових прихильників ідеї церковного єднання [50, с.92].

Головним ініціатором унії був володимирський єпископ Іпатій Потій, якого згодом разом із волинським єпископом Кирилом Терлецьким було відправлено до Риму з метою затвердження раніше укладених артикулів, яких спочатку повинен був схвалити польський король Зигмунд III.

У 1592 р. українські єпископи отримали підтримку своїх намірів з боку польського короля, який надав гарантії недоторканності та захисту від переслідувань для прихильників унійного проєкту. Однак на завершальному етапі переговорів щодо об'єднання з Римом позиція польських католицьких кіл виявилася неоднозначною. Значна частина католицького середовища підтримала противників унії або не надала необхідного сприяння її реалізації. За таких обставин Києво-Галицька митрополія фактично залишилася без зовнішньої підтримки, змушена покладатися переважно на власні ресурси та можливості у справі втілення унійних рішень.

Після успішного завершення місії єпископів Іпатія Потія та Кирила Терлецького щодо об'єднання церков, у жовтні 1596 р. відбувся з'їзд архимандритів з метою закріпити та легітимізувати союз. Документ підписали тільки 3 єпископи. Осередок монастирського чернецтва, Західна Україна, єпископи якої Г. Балабан та М. Копистенський залишилась в опозиції на 100 років.

Польська влада зберігала жорстокий релігійний ценз: політичні права були тісно пов'язані із конфесійною приналежністю. Осіб, які не належали до римо-католицької церкви не допускали до сейму та до посади старости у власних маєтках. Паралельно існував ряд інших заборон, які щоразу погіршували становище Галицького духовенства [58, с. 6].

Розгортання боротьби за львівський єпископський престол у 1667 р. стало новим етапом в історії чернецтва. Йосиф Шумлянський, який займав посаду ротмістра панцерної корогви війська Речі Посполитої, став одним із кандидатів. Протягом семи років тривала активна боротьба, яка супроводжувалася

збройними сутичками. У Гошівському та Сваричівському [48, с. 265] монастирях відбулися дві еклезії, які підтвердили легітимність обрання Й. Шумлянського на посаду єпископа. Окрім підтримки місцевого духовенства та населення, він заручився підтримкою ігумена Великоскитської обителі, Теофіла. Це давало ще більші шанси на перемогу, в той час, як на підтримку опонента Є. Свистельницького виступив адміністратор Львівської єпархії – Антоній Вінницький. Тільки після приходу до влади польського короля Яна III Собеського, Йосиф Шумлянський зміг посісти єпископський престол [48, с. 76].

Головною справою свого життя єпископ вважав запровадження унії в Львівській єпархії. Реалізація цього задуму була складним і тривалим процесом, важливою передумовою якого стало його обрання на львівську єпископську кафедру. Усвідомлюючи складність релігійної ситуації в регіоні та можливі наслідки міжконфесійного протистояння, він розгорнув активну діяльність, спрямовану на переконання духовенства в необхідності церковної єдності з Римом. Протягом багатьох років єпископ послідовно готував духовенство і мирян до прийняття унії, прагнучи забезпечити поступовий характер змін та уникнути гострих конфліктів і розколу, подібного до того, який мав місце в Київській митрополії.

Важливим чинником, що спонукав православних єпископів, які ще не перебували в єдності з Апостольським престолом, до активізації унійних процесів, стало укладення «Вічного миру» між Річчю Посполитою та Московським царством у 1686 р. Відповідно до умов цієї угоди польський король Ян III Собеський підтвердив права православного духовенства в межах держави, однак водночас посилювався вплив Московії на церковні справи українських земель. Особливе занепокоєння викликало підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату, що стало можливим після отримання Москвою згоди Константинопольського патріарха на зміну її юрисдикційного статусу. Усвідомлюючи загрозу втрати церковної автономії та посилення московського впливу, єпископи розглядали унію як засіб збереження

власної конфесійної ідентичності, традицій східного обряду та інституційної незалежності.

Відновлення монастирів, здійснюване Йосифом Шумлянським, слід розглядати як важливий елемент його церковної та суспільної програми, спрямованої на підготовку Львівської єпархії до прийняття Берестейської унії. Через розвиток монастирської мережі та активізацію її соціальної діяльності Церква поступово зміцнювала свої позиції в суспільстві, перетворюючись не лише на релігійний, а й на важливий культурний, освітній та благодійний осередок. Завдяки зусиллям єпископа було відновлено та матеріально забезпечено близько десяти монастирів, серед яких важливе місце посідав монастир Святого Онуфрія в Перегінську. Відродження чернечих осередків сприяло зміцненню церковної організації, поширенню унійних ідей та консолідації вірян навколо церковних реформ [48, с. 40].

Саме в період конфесійних трансформацій та утвердження унійних процесів на західноукраїнських землях монастирська мережа продовжувала активно розвиватися. Свідченням цього стало заснування монастиря Успіння Пресвятої Богородиці отців Святого Василя Великого в Пацикові у 1691 (1692) р. Обитель була створена за зразком Манявського Скиту та від початку перебувала під його духовним впливом. Її фундатор, власник села Пациків Андрій Жураківський, передав монастир під юрисдикцію ігумена Манявського Скиту, надавши йому виключне право призначати настоятелів із числа скитських ченців. Відповідно до письмових джерел, першим ігуменом новозаснованої обителі став о. Пахомій Мартинович. Заснування монастиря засвідчувало не лише життєздатність чернечої традиції в регіоні, але й важливу роль монастирів у збереженні релігійної та культурної спадщини в умовах конфесійних змін кінця XVII ст. [34, с. 273].

У грудні 1694 р. Йосиф Шумлянський скликав перший єпархіальний собор, на якому обґрунтував необхідність прийняття унії та окреслив її значення для подальшого розвитку Церкви. Однак опозиційні настрої, особливо серед представників чернецтва, засвідчили недостатню готовність духовенства

до таких змін, що спонукало єпископа продовжити підготовчу роботу. Усвідомлюючи складність конфесійної ситуації, Шумлянський обрав шлях поступового впровадження унійних ідей через переконання, роз'яснення та консолідацію церковного середовища. Саме послідовність його дій, наполегливість і багаторічна праця значною мірою сприяли відносно спокійному та безконфліктному переходу Львівської єпархії до церковної єдності з Римом.

1 липня 1700 р. в Успенській церкві відбувся собор, на якому було офіційно проголошено прийняття унії Львівською єпархією. Таким чином, Йосиф Шумлянський став ключовою постаттю в реалізації цього процесу, поєднавши його богословське та канонічне обґрунтування з практичними механізмами впровадження. Його діяльність забезпечила не лише церковну, але й суспільно-політичну підтримку унійних перетворень. Досвід Шумлянського засвідчив можливість досягнення церковної єдності шляхом поступового діалогу, переконання та внутрішньої консолідації, без застосування примусу, що зберігає свою актуальність і в сучасних умовах міжконфесійних та об'єднавчих процесів.

Водночас питання про конкретний час приєднання окремих монастирів Львівської єпархії до унії залишається дискусійним. Брак джерельної бази та недостатня розробленість проблеми в історіографії ускладнюють реконструкцію хронології цих подій. Одним із важливих джерел для вивчення даного питання є метрика свячень львівського єпископа Йосифа Шумлянського. Хоча книга не містить прямих відомостей про дату прийняття унії конкретними монастирями, наведені в ній дані щодо висвячень дозволяють здійснювати опосередковану реконструкцію цих процесів. Зокрема, важливим індикатором включення монастиря до унійної церковної структури можуть слугувати відомості про висвячення ієромонахів та ієродияконів, що дає підстави для визначення орієнтовних хронологічних меж переходу окремих обителів до унії.

Аналіз метрики свячень Йосифа Шумлянського свідчить, що в Грабівському монастирі в період з 1 жовтня 1698 р. до 7 квітня 1707 р. не

зафіксовано жодного висвячення, що дає підстави пов'язувати 1707 р. з імовірним завершенням процесу його переходу до унії. Подібна ситуація простежується і в Пациківському монастирі, де зміни в практиці висвячень також можуть свідчити про приєднання обителі до унійної Церкви саме в цей період.

Більш складною для інтерпретації є ситуація з монастирем Святого Онуфрія в Перегінську. У джерелах висвячення його ченців фіксуються до 1700 р., однак після цієї дати подібні записи відсутні. Така обставина може свідчити як про зміну юрисдикційного статусу монастиря, так і про втрату або неповноту джерельних матеріалів, що не дозволяє однозначно визначити точний час його переходу до унії.

Гошівський монастир, ймовірно, став однією з останніх обителей, що приєдналися до Унійної Церкви, орієнтовно у 1708 р. Така хронологія видається дещо несподіваною, оскільки монахи монастиря від початку підтримували діяльність Йосифа Шумлянського та його церковні реформи. Водночас аналіз метрики свячень засвідчує, що в період з 1699 до 1708 рр. у монастирі не зафіксовано жодної хіротонії. Особливого значення цей факт набуває з огляду на те, що Гошівська обитель належала до найбільших і найвпливовіших чернечих осередків регіону. Відсутність висвячень упродовж тривалого часу може свідчити про складність і поступовість процесу її інтеграції до унійної церковної структури.

Важливим етапом у впорядкуванні життя унійного чернецтва став собор в Уневі 1711 р., на якому було затверджено Унівські устави. Цей документ надавав монастирям право зберігати значну внутрішню автономію під духовною юрисдикцією єпископа. Його ухвалення стало відповіддю на небажання багатьох монастирів упродовж першої половини XVIII ст. приєднуватися до Василіанської конгрегації Пресвятої Трійці з осередком у Вільні. Свою позицію ченці аргументували відмінностями у чернечому укладі, системі управління, дисципліні та зовнішніх формах монастирського життя. Такий спротив був зумовлений тривалим функціонуванням монастирів на

засадах студійської традиції, для якої були характерні суворий аскетизм, консерватизм чернечого побуту та широка автономія окремих обителів. У роботі Унівського собору взяли участь 42 представники вищого духовенства на чолі з Варлаамом Шептицьким, що засвідчило вагоме значення ухвалених рішень для подальшого розвитку церковного життя [28, с. 167].

Положення про об'єднання монастирів Львівської, Луцької, Холмської, Володимирської та Перемиської єпархій в одну конгрегацію було затверджене на Замойському синоді 1720 р. Однак реалізація цього рішення відбувалася повільно й упродовж тривалого часу не давала відчутних результатів. Лише 26 серпня 1739 р. на капітулі за участю п'яти єпископів під проводом Атанасія Шептицького було утворено Руську конгрегацію Чину Святого Василя Великого під Покровом Пресвятої Богородиці, до складу якої увійшли монастирі вищезазначених єпархій.

Завершальним етапом реформування василіанського чернецтва стала Дубенська капітула 1743 р., на якій було здійснено об'єднання Руської та Литовської конгрегацій в єдину структуру – Руський Чин Святого Василя Великого. Ця подія мала важливе значення для централізації управління василіанськими монастирями, зміцнення внутрішньої дисципліни та консолідації чернечого життя в Унійній Церкві [86, с. 32–37].

Оскільки папська булла *Inter plures* передбачала, що самостійний монастир повинен володіти достатньою матеріальною базою для утримання щонайменше восьми ченців, постала необхідність реорганізації малочисельних обителів. З цією метою 19 жовтня 1745 р. протоігумен Руської провінції та ігумен Гошівського монастиря Іпатій Пилинський спільно з митрополитом Атанасієм Шептицьким ухвалили рішення про приєднання до Гошівської обителі Пациківського, Сваричівського та Болехівського монастирів. Водночас Грабівський та низку інших малих монастирів було ліквідовано. Таким чином, Пациківський і Сваричівський монастирі були інтегровані до структури Гошівської обителі, ставши важливою складовою її подальшого історичного розвитку та зміцнення економічного й духовного потенціалу [48, с. 88].

У другій половині XVIII ст. чернецтво та фундатори монастирів, усвідомлюючи загрозу ліквідації обителей, які не відповідали чинним канонічним та організаційним вимогам, активно виступали на захист їхнього подальшого існування. Відстоюючи інтереси таких монастирів, протоархимандрит Гераклій Лисянський звернувся до Апостольського Престолу з проханням відтермінувати закриття тих чернечих осередків, які ще не набули статусу самостійних. Ці заходи сприяли збереженню близько 18 монастирів, серед яких важливе місце посідали Гошівська та Погонська обителі.

Водночас процес реорганізації василіанської монастирської мережі продовжувався. Частину невеликих або економічно слабких монастирів було ліквідовано чи приєднано до більших чернечих центрів. Зокрема, упродовж 1744–1772 рр. припинили існування близько 60 обителей, а до 1780 р. було ліквідовано або реорганізовано ще 19 монастирів. Ці заходи стали складовою ширшого процесу централізації та впорядкування чернечого життя в Чині Святого Василя Великого [64, с. 204–206].

Таким чином, Берестейська унія, попри загострення міжконфесійних суперечностей та виникнення тривалих релігійних конфліктів, стала важливим етапом у розвитку церковного життя на українських землях. Вона започаткувала формування греко-католицької традиції, яка впродовж наступних століть відігравала помітну роль у збереженні релігійної, культурної та національної ідентичності українського народу.

2.2. Соціально-економічні функції греко-католицької церкви в середовищі українського населення

У XVII ст. становище Української православної церкви було надзвичайно складним. Цей період припадав на добу національно-визвольної боротьби українського народу проти польського панування під проводом Б. Хмельницького. Галицькі землі перебували під повним контролем польської адміністрації, що супроводжувалося зловживаннями з боку шляхти та частини католицького духовенства. Писемні джерела фіксують випадки утисків

православного населення, пограбування церков та переслідування місцевого духовенства [58, с.6].

Одним із важливих джерел матеріального забезпечення монастирів у ранньомодерний період залишалися пожертви представників місцевої шляхти, що засвідчено, зокрема, поменником Гошівського монастиря від 1662 р., укладеним за сприяння ігумена Йосифа Ліщинського. У контексті фундаційної діяльності заслуговує на увагу постать шляхтича Андрія Жураківського, власника села Пациків, на території якого було засновано монастир. За власні кошти він спорудив монастирську церкву, про що, зокрема, свідчить його портретне зображення з ініціалами, розміщене на фасаді храму. Крім того, фундатор наділив обитель земельними володіннями та забезпечив її господарську базу шляхом спорудження фільварку для потреб чернецтва [82, с. 273].

Серед жертводавців Гошівського монастиря можна відзначити гетьмана Івана Виговського, чернігівського старосту Костянтина Туркулу, молдавського князя Івана Марковича з Пугарська, а також інших представників шляхетського та елітного середовища. Подібні фундації свідчать про широку географію підтримки монастиря та залучення до його утримання різних соціальних і політичних груп, зокрема вихідців із східної частини України. У науковій літературі такі практики розглядаються як важливий елемент збереження чернечих осередків у ранньомодерний період. Водночас провідну роль в опіці над Гошівським монастирем відігравали місцеві шляхетські роди Шумлянських та Гошовських [34, с. 250].

Євстахій Шумлянський доклад значних зусиль до заснування монастиря для ченців на вершині Ясної Гори. Після занепаду осередку в Красному (Чорному) Ділку він виступив ініціатором створення монастиря Преображення Господнього отців Чину Святого Василя Великого, розташованого на Ясній Горі. Найважливішою складовою цієї фундації стало передання прав власності на Ясну Гору, що забезпечило матеріальну основу та стабільне функціонування новозаснованої обителі [64, с. 308].

Грамоту було підписано 8 листопада 1759 р. представниками родини Гошовських. Ініціатором виступив Микола Гошовський разом із нащадками, які володіли земельними наділами на Ясній Горі. До складу задекларованої території входили землі, обмежені зі сходу річкою Свіча, із заходу – Шостаковим Яром, із півночі – Вільшанським потоком, а з півдня – потоком Чорний Ділок. Як зазначив професор М. Кугутяк, пожертва була здійснена з метою «увіковічення та поширення хвали Божої» у монастирській церкві [48, с. 89].

Цей акт суттєво змінив становище обителі, надавши ченцям можливість розпочати розбудову комплексу на всій території Ясної Гори, а не лише в межах урочища Городище, як це було раніше. Водночас складна політична ситуація в Речі Посполитій, зумовлена воєнними діями та внутрішньою нестабільністю, спричинила відтермінування реалізації цих планів на певний час [64, с. 308].

У 1759 р. на Прикарпатті активно починає розгортатися рух опришків, який на чолі із Іваном Бойчуком захопив м. Болехів. На своєму шляху вони грабували та знищували чимало орендарів, лихварів та їхнього майна. На думку М. Кугутяка «паралельно в Гошівському монастирстві за невідомих обставин відбувається пожежа, про що йдеться в монастирському літописі 11 квітня 1762 року. Петро Іжевський, який був на той час ігуменом згадує в літописі жертводавців які приклали зусиль для відбудови: каштелянова Корчинська зі Снятина, Дідушинський і його дружина Варвара, бахтинський староста Домінік. Також згадуються парох села Церківна та житомирський мечник Станіслав Богута Старжинський, які передали до заставного акту свої угіддя в селах Станківці, Витвиця, Гериня та Гошів» [48, с. 90]. Отже, відбудова монастирств за рахунок фундацій становила важливий прояв їхньої соціально-економічної ролі. У періоди кризових явищ монастирі виступали осередками консолідації місцевих громад, взаємодопомоги та економічної активності, виконуючи значущі функції в суспільному житті ранньомодерного періоду.

Сваричівський монастир вважався малим за розміром та з обмеженими матеріальними можливостями. Як зазначив дослідник М. Кугутяк «станом на

1775 рік у його власності знаходилось чотири воли, двоє коней та п'ять биків. Щодо посівних культур окрім вівса та ячменю засівали жито, просо, пшеницю, біб та горох. У 1767 р. у власності монастиря з'явилися 3 млина, проте працювали тільки 2, які не приносили жодного прибутку, у зв'язку із наявністю млинів в околицях» [48, с. 99].

«Неподалік монастиря були розташовані городи трьох монастирських підданих – Яцька Мартиніва, Грицька Мельника та Івана Стрипи. Кожен із них мав певні зобов'язання перед обителю. Двоє обробляли поле та луки. Останній не мав орного поля, тільки «луки на чотирьох косарів». Станом на 1775 р. вони були зобов'язані відробити два дні на тиждень, в період від св. Юра до св. Покрови, поза межами цього часу тільки один раз на тиждень. Ченці в свою чергу забезпечували їх плугами та худобою для орання» [48, с. 99]. Таким чином, монастир забезпечував сприятливі умови праці та належне духовне життя населення, із захистом проти ідеологічного тиску.

Зламним етапом в історії регіону стали 1770-ті рр., коли відбулися суттєві зміни в політичному та релігійному житті Галичини. У 1772 р. внаслідок першого поділу Речі Посполитої Галичина увійшла до складу Габсбурзької монархії, що зумовило подальшу адміністративну та церковну реорганізацію. У 1780 р. на Тороканській капітулі було здійснено поділ Литовської та Руської провінцій Чину Святого Василя Великого на чотири окремі структури. У результаті постала Галицька василіанська провінція Найсвятішого Спасителя, до складу якої увійшло 33 монастирі, зокрема й обитель у Гошеві.

Оскільки новоутворена провінція була відокремлена від центрального управління Чину, що знаходилося на литовських землях, для забезпечення ефективного керівництва було створено Провінційну управу на чолі з протоігуменом [58, с. 9].

Австрійська влада бажаючи виокремити Українську Католицьку Церкву східного обряду з-поміж інших церков, запровадила термін «греко-католицька церква». Варто зазначити, що даний період став сприятливим для зміцнення позицій УГКЦ, оскільки вони створили всі сприятливі для цього умови: по-

перше, збережено всі привілеї для церковної ієрархії УГКЦ; по-друге, відбулося звільнення від панщини у 1777 р.; по-третє, відкрилися духовні семінарії; по-четверте, заборонялося переходити на латинський обряд [58, с. 9].

У результаті реформ Марії-Терезії було запроваджено систему обов'язкової шкільної освіти, у межах якої навчання передбачалося польською, німецькою та рутенською мовами. Це сприяло інституційному розвитку освітньої функції монастирів та її закріпленню на законодавчому рівні. У 1773 р. було засновано школу василіанських студій, яка забезпечувала підготовку до священничого служіння та формувала базові навички чернечого життя. Відповідно до довідки № 82, у закладі працювало чотири викладачі, а навчальна програма охоплювала латинську мову, теологію, моральне богослов'я та історичні дисципліни [49, с. 376]. Серед викладачів відзначався ігумен Гавриїл Баєвський, який викладав латинську мову. Школа риторики функціонувала до 1790 р. [48, с. 92].

Таким чином, підтримка освітніх реформ австрійської влади з боку василіанського Чину відображала усвідомлення потреб місцевого населення у розвитку системи освіти як важливого чинника суспільного поступу.

Згідно зауважень М. Кугутяка «Як свідчать архівні джерела, зокрема довідки про доходи та видатки 1783 року, Гошівський монастир існував за рахунок власного забезпечення, спираючись на поземельні, табулярні, прибуткові та інвентарні володіння. У власності обителі налічувався: 1 вулик, який приносив 2 флорини та поля для вигону худоби і пасовиськ, що приносили 4 флорини. Також монастир отримував дохід із далеко розміщених фундації стосовно орендованого користування сумами капіталів та із фондованих сум капіталів стосовно орендованих ставок. Щодо витрат, вони значно перевищували доходи оскільки для утримання 8 ченців, було передбачено 1600 флоринів. Окрім цього потрібно було забезпечити свічки, обслуговування священника, вино та кадіння, оплатити органіста та флейтистів і виділити бюджет на поодинокі непередбачувані витрати» [49, с. 347].

Після приходу до влади австрійського цесаря Йосифа II в регіоні розпочалися масштабні церковно-адміністративні реформи, які створили нові виклики для монастирського життя. Запровадження більш радикальної реорганізації призвело до того, що значна частина монастирів опинилася під загрозою ліквідації, зокрема Гошівський, Пацківський, Сваричівський та інші обителі. Основні зміни стосувалися впорядкування душпастирської діяльності та розвитку шкільної освіти [13]. Монастирі, які не могли забезпечити виконання цих функцій, фактично втрачали перспективи подальшого існування.

Унаслідок реформаторських заходів, завдяки зусиллям ігумена В. Старожинського, вдалося зберегти лише Гошівський монастир. Водночас місцеву адміністрацію було зобов'язано сприяти організації та фінансуванню будівництва школи при монастирі [48, с. 96].

Таким чином, завдяки поєднанню адміністративних практик та затягуванню процедур вирішення справ В. Старожинському вдалося домогтися збереження низки монастирських осередків. Підтримка Гошівського монастиря з боку місцевого населення та шляхти додатково зміцнювала його авторитет у регіоні.

2.3 Взаємини з православними, римо-католиками та державними структурами

Процес підготовки до укладення унії з Римом став одним із чинників загострення суспільно-політичних і конфесійних суперечностей на українських землях. У цей період частина церковної ієрархії шукала шляхів підвищення свого правового статусу та зрівняння у правах із католицьким духовенством, тоді як братства й окремі магнатські кола розглядали унійні ініціативи як загрозу збереженню православної традиції та можливий крок до латинізації. Серед впливових опонентів унії значну роль відіграв князь Костянтин Острозький, який підтримував ідею загальнохристиянського порозуміння, однак виступив проти конкретної моделі унії після того, як стало відомо про її підготовку без погодження з Константинопольським патріархатом [45, с. 145].

У 1593 р. єпископський собор у Бресті ухвалив рішення щодо обмеження повноважень львівського єпископа Гедеона Балабана в контексті конфлікту з Львівським братством. Його неучасть у Берестейському соборі 1596 р. стала предметом подальших дискусій, а оцінки відповідних рішень у джерелах і історіографії залишаються неоднозначними щодо їх канонічної легітимності.

Після проголошення унії частина православної ієрархії та світських діячів на чолі з Костянтином Острозьким організувала опозиційний собор, на якому було засуджено унійні рішення та зафіксовано розрив із їхніми прихильниками. Водночас польський король підтримав унійний табір, що сприяло подальшому загостренню конфесійної ситуації та посиленню тиску на православні структури. У відповідь Костянтин Острозький разом із частиною протестантських і опозиційних кіл виступав на сеймиках із вимогами релігійної толерантності, однак ці ініціативи не отримали належної політичної підтримки з боку королівської влади [45, с. 145].

Щодо взаємин з латинським обрядом варто зауважити, що серед ікон Сваричівського монастиря, польська дослідниця В. Logens звертає увагу на ікону святого Антонія з Падуї та ікону святого Івана Непомука, які вважаються шанованими у латинській церкві. Таким чином можна стверджувати що Сваричівський монастир відвідували також римо-католики [90, с. 99].

У період перебування Галицьких земель у складі Речі Посполитої монастирі, що перейшли до унійної Церкви, формально зрівнювалися у правах із римо-католицькими структурами. Водночас у практиці державного управління греко-католицьке духовенство нерідко розглядалося як соціально нижчий стан, що впливало на характер їхнього правового та адміністративного становища. Посилення децентралізаційних процесів у Речі Посполитій зумовило значний вплив місцевих магнатів і старост на монастирське життя, зокрема на Бойківщині.

XVIII ст. стало одним із найскладніших періодів в історії розвитку Василіанського Чину та Української Церкви. Реформаторська діяльність Йосифа II та запровадження нової церковно-адміністративної політики, спрямованої на

реорганізацію соціально-економічного та культурного життя, призвели до суттєвих змін у становищі монастирів. У результаті посилення контролю з боку державної бюрократії відбулися глибокі трансформації монастирської системи, що позначилися на її організаційній структурі та функціонуванні.

Ліквідація частини монастирів означала істотне скорочення чернечої мережі та втрату значної кількості культурно-освітніх осередків. Станом на 1826 р. у Галицькій провінції залишалось 14 монастирів і 75 ченців. Гошівський монастир упродовж тривалого часу перебував під загрозою ліквідації, тоді як Пациківський і Сваричівський монастирі були приєднані до нього в межах процесу реорганізації [48, с. 118].

Варто зазначити, що процес ліквідації монастирів на території Східної Галичини відбувався у кілька етапів і був безпосередньо пов'язаний із реформаторською діяльністю імператора Йосифа II. У 1782 р. було видано спеціальний патент про секуляризацію так званих «контемплативних» монастирів, які, на думку австрійської адміністрації, не здійснювали суспільно корисної діяльності у сфері освіти чи душпастирства. Внаслідок реалізації цього нормативного акту протягом 1780–1790-х рр. у Східній Галичині було ліквідовано десятки чернечих осередків, а їхнє майно передано до так званого Релігійного фонду (Religionsfonds), створеного у 1782 р. з метою фінансування парафіяльної мережі та духовних семінарій.

Згідно з офіційними даними австрійської адміністрації, у період між 1782 і 1790 рр. на території Королівства Галичини і Лодомерії було закрито понад 40 василіанських монастирів, значна частина яких розташовувалася в гірських районах Прикарпаття. Унаслідок цих адміністративних заходів чисельність чернецтва суттєво скоротилася: якщо наприкінці XVIII ст. василіанський чин у Галичині налічував кілька сотень монахів, то на початку XIX ст. їх кількість зменшилася більш ніж удвічі. Ці процеси супроводжувалися централізацією управління монастирями та посиленням державного контролю, зокрема з боку крайового губернаторства у Львові.

Водночас монастирі, які зберегли свою діяльність, були змушені адаптуватися до нових умов функціонування. Австрійська влада запровадила обов'язкову реєстрацію чернечих спільнот, контроль за фінансовими ресурсами та обмеження щодо прийняття нових послушників. Із кінця XVIII ст. також встановлювався державний нагляд за змістом богослужбових книг і навчальних програм у монастирських школах. Такі заходи були спрямовані на уніфікацію релігійного життя та інтеграцію греко-католицької церкви до адміністративної системи Габсбурзької монархії.

Характерним прикладом впливу державної політики на функціонування окремих монастирів є історія Гошівського монастиря, який упродовж тривалого часу перебував під загрозою ліквідації. У 1788 р. австрійська адміністрація розглядала питання його закриття у зв'язку з недостатньою кількістю ченців та обмеженими матеріальними ресурсами. Водночас завдяки підтримці місцевого населення та духовенства монастир зберіг свій статус і надалі виконував функції регіонального духовного осередку.

Важливим аспектом взаємодії монастирів із державними структурами була їхня участь у соціальному житті місцевого населення. Чернечі спільноти здійснювали благодійну діяльність, надавали притулок подорожнім, а також сприяли розвитку ремесел і господарського життя на підпорядкованих їм територіях. Монастирі виконували також функції культурно-освітніх центрів, де здійснювалося переписування богослужбових книг, зберігалися ікони та рукописні пам'ятки, що становили важливу складову духовної спадщини регіону.

Таким чином, державні реформи кінця XVIII – першої третини XIX ст. зумовили істотну трансформацію василіанського чернецтва та змінили характер взаємин між монастирями, церковною ієрархією та державними органами влади. Попри скорочення чисельності чернецтва та втрату частини матеріальної бази, монастирські осередки продовжували відігравати важливу роль у збереженні релігійної традиції, розвитку духовної культури та підтриманні соціальної стабільності в регіоні. У відносинах із римо-католицькими

структурами монастирів нерідко виступали посередниками у міжконфесійному діалозі, що сприяло інтеграційним процесам у межах ширшого церковного простору. Водночас у середовищі православних громад зберігалось критичне ставлення до унійних процесів, що зумовлювало періодичні локальні конфлікти та формувало складну конфесійну динаміку в регіоні.

Отже, можемо зробити висновок, що взаємини монастирських осередків із православними, римо-католицькими та державними структурами упродовж ранньомодерного та модерного періодів характеризувалися складною системою конфесійних, політичних і соціально-адміністративних взаємодій, що формували специфічні умови функціонування церковних інституцій на українських землях. Запровадження церковної унії та подальше утвердження греко-католицької церкви зумовили тривалий конфесійний конфлікт між прихильниками та противниками унійної ідеї, який проявлявся у боротьбі за вплив на духовне життя населення, контроль над церковною власністю та визначення канонічного статусу окремих монастирських осередків. Водночас у взаєминах із римо-католицькою церквою поступово формувалися елементи співіснування і взаємної інтеграції, що сприяло включенню греко-католицьких інституцій до ширшого європейського релігійно-культурного простору.

Істотний вплив на розвиток монастирського життя справили державні реформи, насамперед адміністративні та церковні перетворення кінця XVIII – початку XIX ст., які призвели до централізації управління церковними структурами та посилення контролю з боку світської влади. Політика секуляризації та регламентації діяльності монастирів спричинила скорочення їхньої мережі, зміну організаційної структури чернечих спільнот і трансформацію традиційних форм духовної діяльності. Разом із тим ці процеси сприяли поступовій модернізації церковних інституцій, впровадженню нових освітніх практик і формуванню більш упорядкованої системи церковного управління.

Таким чином, взаємини монастирів із представниками різних конфесій та державними органами влади визначалися поєднанням конфлікту, співпраці та

взаємної адаптації, що відображало загальні тенденції розвитку церковнорелігійного життя на українських землях у досліджуваний період. Незважаючи на значні виклики, пов'язані з міжконфесійним протистоянням і державним втручанням у церковні справи, монастирські осередки зберегли свою роль важливих духовних і культурних центрів, які забезпечували тяглість релігійної традиції, підтримували моральні засади суспільства та сприяли формуванню конфесійної ідентичності населення.

РОЗДІЛ 3

ВАСИЛІАНСЬКИЙ ОРДЕН УГКЦ ЯК ОСЕРЕДОК ДУХОВНОГО І СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНЦІВ СХІДНОЇ БОЙКІВЩИНИ

3.1 Церковно-монастирське шкільництво: організація, програми, виховання духовенства

Василіанський орден УГКЦ традиційно відіграв роль осередку духовного та суспільного життя українського населення Східної Бойківщини. Віддаленість краю від урбанізованих центрів зробило ченців та їхні осідки головним осередками, навколо яких формувався фундамент інтелектуального розвитку. Центральне місце в даному процесі з-поміж інших монастирів посів Гошівський. Протягом другої половини XVIII ст. австрійська реформативна політика Марії-Терезії сприяла започаткуванню шкільництва. Структура навчальних закладів передбачала чітку ієрархічну схему: парафіяльні (однокласні) школи, тривіальні (трикласні) та нормальні (чотирикласні). Особливістю даної системи вважався її полікультурний характер, оскільки навчання дозволялося польською, німецькою та українською мовами. Такий

підхід дав можливість не тільки забезпечити базову грамотність а й інтегруватися до вищих шаблів державної служби, що стало ключовим чинником формування нового духовенства.

За ігуменства о. Гавриїла Бараєвського при Гошівському монастирі було організовано школу риторики, яка функціонувала як важливий елемент освітньої інфраструктури василіанських обителів у Галичині XVIII ст. У сучасній історіографії подібні монастирські школи розглядаються як проміжна ланка між традиційною чернечою освітою та формуванням більш системної конфесійної освітньої мережі, що охоплювала як духовенство, так і світське середовище. У межах Гошівського монастиря навчальний процес поєднував гуманітарну підготовку та елементи богословської освіти, що відповідало загальноєвропейським тенденціям конфесійної освіти ранньомодерної доби.

Викладання латинської мови здійснював власне ігумен та його колега Михайло Попель, тоді як теологію і моральне богослов'я викладав парохіяльний адміністратор Іван Височанський. Така структура навчання відображає поширену у василіанських школах практику поєднання адміністративного, пастирського та викладацького функціоналу в межах одного монастирського осередку. Діяльність школи риторики була припинена у 1790 р., що корелює із загальними процесами реформування освітньої системи в умовах йосифінських реформ [48, с. 92].

Отже, монастирські школи в Галичині XVIII ст. слід розглядати як важливий інструмент трансляції конфесійної ідентичності та соціальної мобільності, а також як чинник поступової модернізації освітнього простору в межах Габсбурзької монархії.

У 1780-х. рр. шкільну освіту було переведено на державне фінансування. У зв'язку із реформацією душпастирської та шкільної освіти, більшість монастирів постраждали та з часом були повністю ліквідованими. Така загроза нависла і над Гошівським монастирем який протягом 25 років існував на грані ліквідації. З приходом до влади Леопольда II згідно рішень губернатора та Надвірної канцелярії монастир було визнали корисним та доцільним для

освітніх потреб, народних шкіл та виховання населення. Отож, реформи критично обмежили традиційну автономію монастирів, що відобразилась на освітньому процесі, чим сприяли пристосуванню до нових суспільно-політичних умов.

Наступним важливим етапом у розвитку шкільництва в регіоні стала середина XIX ст., коли освітні ініціативи, започатковані реформами XVIII ст., набули нового переосмислення та стали складовою ширших суспільно-політичних трансформацій. У добу національного відродження греко-католицьке духовенство залишалося одним із провідних освічених станів, що значною мірою впливало на процеси розвитку мови, освіти та культури. У цьому контексті освітні ініціативи розглядалися як важливий інструмент збереження соціальних і культурних позицій місцевого населення.

Політика австрійської адміністрації щодо краю передбачала часткове задоволення освітніх потреб населення, що сприяло появі окремих поступок у сфері шкільництва. В умовах активізації національно-культурних процесів особлива увага приділялася розвитку початкової освіти. У цьому руслі ігумен Гошівського монастиря Ю. Мокрицький подав до Львівської єпархії прохання про відкриття тривіальної школи при монастирі. Водночас ініціатива була відхилена у зв'язку з віддаленістю розташування обителі та обмеженими фінансовими можливостями для утримання навчального закладу, розрахованого на значну кількість учнів.

У 1848 р. Європою прокотилася хвиля революційних і національно-політичних виступів, що охопила й територію Австрійської імперії. Під впливом цих подій частина греко-католицької української інтелігенції 19 квітня 1848 р. звернулася до імператора з петицією, в якій порушувалися питання консолідації галицьких русинів із українцями Наддніпрянщини, запровадження української мови в освіті та адміністративних установах, а також зрівняння у правах представників різних конфесій [48, с. 129].

Важливим результатом політичної активізації стало утворення Головної Руської Ради – першої політичної організації на теренах регіону. Серед її членів

був і представник гошівського духовенства, ігумен Модест Мацієвський. У програмних засадах організації домінували ідеї адміністративного відокремлення Галичини від польських земель та її об'єднання із Закарпаттям і Буковиною в межах окремого коронного краю в структурі австрійської федерації. Упродовж короткого часу після її створення виникла мережа місцевих Руських рад (близько 50 осередків), серед яких варто відзначити Руську раду в Болехові, засновану 18 червня 1848 р.

Рішення Болехівської Руської Ради відіграли важливу роль в освітньо-культурному розвитку Галичини. На другому засіданні, що відбулося 19 червня 1848 р., було порушено три основні питання: запровадження шкільництва, необхідність подолання соціально-економічних проблем місцевого населення та піднесення руського обряду. У ході подальших обговорень, що тривали на наступних засіданнях, було ухвалено рішення про організацію в кожному селі шкіл з українською мовою навчання. І. Трембіцький виступав за впровадження заходів, спрямованих на активізацію вивчення катехизму серед парафіяльної молоді та підтримку розвитку книгодрукування.

Таким чином, ініціативи керівництва Ради були спрямовані на поєднання освітніх і духовних завдань, що відображало уявлення про нерозривний зв'язок між освітою та морально-релігійним вихованням. У цьому контексті заснування трикласної школи при Гошівському монастирі розглядалося як один із пріоритетних напрямів діяльності місцевої адміністрації, а залучення василіанського духовенства до навчального процесу стало його невід'ємною складовою [48, с. 130].

Узагальнюючи, слід зазначити, що розвиток шкільництва в церковно-монастирському середовищі Василіанського ордену Української греко-католицької церкви відіграв значну роль у формуванні духовного та культурного життя українського населення Східної Бойківщини. На прикладі Гошівського монастиря простежується цілісна система виховання й навчання, що поєднувала релігійну підготовку, елементи загальної освіти та моральне виховання. Така

діяльність сприяла підвищенню рівня освіченості духовенства і ченців, а також поширенню християнських цінностей серед місцевого населення.

3.2. Роль духовенства у становленні освіти, науки, книгодрукування та народних традицій

У період бездержавності та іноземного панування греко-католицьке духовенство значною мірою виступало провідним інтелектуальним середовищем, що сприяло розвитку книгодрукування, збереженню народних традицій та поширенню освітніх практик. Реформи Василіанського чину XVIII ст., пов'язані з реорганізацією монастирської мережі та приєднанням малих обителей до більш потужних монастирських центрів, створили передумови для підвищення ефективності освітньої діяльності в Руській провінції. Важливим чинником розвитку Чину стало також забезпечення можливостей навчання для галицького духовенства в Литовській провінції, а також доступ окремих представників чернецтва до європейських освітніх осередків. У сучасній історіографії цей період до початку йосифінських реформ часто характеризується як «золота доба» розвитку василіанського чернецтва [48, с. 88].

У 1770-х рр. важливим етапом стало відкриття греко-католицької духовної семінарії при церкві Святої Варвари у Відні. Це сприяло формуванню нового типу духовенства, яке поєднувало богословську підготовку з володінням латинською та німецькою мовами, що було особливо важливим для гірських регіонів Східної Галичини. Як приклад можна навести діяльність ігумена Гошівської обители Г. Баєвського, який викладав латинську мову в школі василіанських студій. У цей період також фіксується зростання чисельності чернецтва в зазначеному монастирі, що контрастує з попереднім періодом його нестачі до 1779 р. [48, с. 92].

У 1780-х рр. у Галичині відбулися процеси, які суттєво вплинули на розвиток освітньої системи: відкриття греко-католицької духовної семінарії, відновлення Львівського університету (1784 р.) та створення навчального

закладу *Studium Ruthenum* (1787–1809 pp.), що забезпечував можливість навчання духовенства. Незважаючи на обмежений період функціонування, цей заклад став важливим етапом у формуванні освіченої інтелігенції Галичини та прилеглих регіонів [48, с. 94].

Аналіз реєстру ченців 1813 р. засвідчує багатофункціональний характер монастирського середовища, яке поєднувало освітню, душпастирську та культурно-книжну діяльність. Персоналії, зафіксовані в джерелах, демонструють роль монастирів як центрів збереження та збереження духовної й культурної традиції. Зокрема, Ігнатій Яхимович відзначався як органіст і керівник хорового співу, Маріан Семірський виконував функції викладача та душпастиря, а Касьян Водчинський – викладача теології. Збільшення кількості ченців із освітніми та пастирськими функціями свідчить про поступове розширення освітньо-культурної ролі монастирів.

Кінець XVIII – перша половина XIX ст. характеризуються посиленням процесів полонізації освіти, що в умовах обмеженого державного втручання створювало додаткові виклики для збереження місцевої культурної традиції. У цьому контексті активізується діяльність української інтелігенції, спрямована на захист мовно-культурної самобутності. Провідну роль у цьому процесі відіграли діячі «Руської трійці» – Іван Вагилевич, Маркіян Шашкевич та Яків Головацький, вихованці духовного середовища. Видання «Русалка Дністровая» стало важливим етапом у розвитку української літературної мови та наукового інтересу до фольклору й етнографії. Використання народної мови в публікації сприяло зміцненню культурної ідентичності та активізації інтересу до національної традиції в умовах зовнішніх політичних впливів.

У сучасній історіографії розвиток греко-католицького духовенства та василіанського чернецтва в Галичині XVIII–XIX ст. розглядається у межах кількох інтерпретаційних традицій. Представники львівської та загальноукраїнської історичної школи (зокрема в руслі концепцій М. Грушевського та його послідовників) акцентують увагу на ролі церковного середовища як одного з головних чинників формування української

національної ідентичності та культурної тяглості. У цій парадигмі монастирські школи інтерпретуються як осередки «національного відродження» ще до появи модерних політичних рухів.

Натомість польська історіографічна традиція, представлена як класичними дослідженнями епохи ХІХ–ХХ ст., так і сучасними працями, здебільшого розглядає василіанське шкільництво в контексті освітніх реформ Речі Посполитої та пізнішої Габсбурзької адміністративної модернізації, підкреслюючи інтеграційні та цивілізаційні функції освіти в межах багатонаціонального простору Галичини.

Окрему групу становлять дослідження австрійської історіографії, у яких акцент зроблено на ролі реформ Йосифа ІІ, освітньої політики Габсбургів та інституціоналізації духовної освіти (зокрема через семінарії та *Studium Ruthenum*) як елементів державної модернізації.

У межах цих підходів діяльність монастирських шкіл, зокрема Гошівської обителі, інтерпретується як багатофункціональне явище: одночасно як інструмент конфесійної освіти, соціальної мобільності та культурної трансмісії. Така багат шарова інтерпретація дозволяє розглядати освітню діяльність чернечих осередків не лише як локальний феномен, але й як складову ширших процесів культурної трансформації Східної Європи ранньомодерної та модерної доби.

3.3. Мистецько-архітектурна спадщина греко-католицької церкви: архітектура, літургія, іконопис

Мистецько-архітектурна спадщина греко-католицької церкви становить важливий об'єкт дослідження в межах української церковної та культурної історії. У сучасній історіографії вона розглядається як складний культурний феномен, що поєднує сакральні, мистецькі та соціальні функції. Значна частина пам'яток була втрачена внаслідок державних реформ, зокрема політики австрійської влади кінця ХVІІІ ст., а також через пожежі та інші історичні

катаклізми, що зумовлює фрагментарність джерельної бази та необхідність реконструктивних підходів у дослідженні.

У цьому контексті реконструкція первісного вигляду та функціонального призначення сакральних споруд розглядається як один із ключових методів відновлення цілісної картини культурної спадщини. Дослідницька увага спрямовується не лише на опис архітектурних форм чи окремих пам'яток іконопису, але й на аналіз сакрального простору як інтегрованої системи, у якій літургійна практика, образотворче мистецтво та архітектура утворюють єдине семантичне поле.

У межах такого підходу кожна збережена церква або ікона інтерпретується як джерело, що засвідчує тяглість духовної традиції та стійкість релігійного життя навіть в умовах трансформацій церковних структур і державної конфесійної політики.

Варто зауважити, що церкви на території Східної Бойківщини будувалися суто з дерева. Важливе значення мав вибір місцезнаходження церкви, часто це були підвищення та високі пагорби, які забезпечували гарну оглядовість та домінантність споруди в ландшафті. Також відчужене розташування святинь було зумовлене бажанням захистити від пожежі, розмістивши подалі від житлових будинків. Такі мотиви зустрічаємо і в досліджуваних нами об'єктах. Пациківська обитель, яка належала до малих монастирських осідків була розміщена на городищі «Гора», яке розташоване на правому березі р. Свіча. Додатковим захистом виступав місток, який за переказами під час нападу татар піднімали, місцевість навколо покривалася водою, що спричиняло гибель ворогів.

Центром монастирського комплексу виступає одна із небагатьох збережених архітектурних пам'яток XVII ст. є церква Успення Пречистої Діви Марії. Розташована в західній частині мису, що забезпечило можливість розмістити перед святинею дерев'яну дзвіницю. Як стверджує дослідниця М. Вуянко над входними дверима церкви розміщене зображення фундатора монастиря А. Жураківського, у вигляді козака який стоїть на колінах перед

Розп'яттям. Вище розміщений рельєф птаха, який годує своїх пташенят, що символізує Ісуса Христа. Більшість території городища зайнята одним із чотирьох сільських цвинтарів [33, с. 274].

Окрім цвинтаря на території знаходилися кам'яні приміщення, які були сполучені із дзвіницею та монастирським храмом. Паралельно із церквою розташовані споруджені великі підземелля: два прохідні зали, коридор та камери. У мирні часи їх використовували як підвали, для господарських потреб, а під час нападу ворогів, як сховище для ченців та населення. З даного підземелля коридорами можна було потрапити до захрестія храму. Споруджені вони були із тесаного та рваного каміння, шириною стін близько 1,2 м та розміром власне приміщення – 5х6 м. Кожне з даних підземель було з'єднане між собою. В західній частині городища, де знаходилась дзвіниця також розміщений отвір, який місцеві жителі пов'язують із підземним ходом до церкви [33]. Дзвіниця зберігалася до 1997 р., сьогодні на її місці вимуровано нову.

Тенденцію спорудження монастирів на пагорбах спостерігаємо також в інших бойківських осередках чернецтва. Як от монастир св. Михаїла в с. Грабів, який розміщений на вершині хребта вздовж лівого берега р. Манявка, що тягнеться через села Грабів, Лоп'янка, Спас в напрямку Долини. Аналогічною є ситуація з монастирем св. Онуфрія смт. Перегінське, розташованого на горі Сергіїв. Існує легенда, що пов'язує назву гори з одним із ченців монастиря Сергієм, який під час одного із ворожих нападів чинив найбільший опір [33, с. 437].

Сваричівський монастир становив унікальний зразок сакральної дерев'яної архітектури Східної Бойківщини. Його церква та дзвіниця були зведені з використанням традиційної зрубною техніки на дерев'яних з'єднаннях (т. зв. «тиблях») без застосування металевих цвяхів. Споруда належала до тридільного типу дерев'яних храмів видовженої композиції, характерного для місцевої будівельної традиції. Після ліквідації монастиря внаслідок касаційних реформ дерев'яну монастирську церкву було перенесено до с. Берлоги, де вона

зберігається до сьогодні разом із відомим сваричівським іконостасом, що становить важливу пам'ятку сакрального мистецтва [48, с. 107].

Таким чином, усі згадані монастирі, об'єднані спільною просторовою традицією та подібними особливостями розташування, поступово інтегрувалися в систему духовного центру регіону – Гошівського монастиря. Обитель упродовж своєї історії зазнала кількох етапів перебудови та відновлення. Завдяки вигідному природному розташуванню на Ясній Горі монастир двічі витримував татарські напади у 1670–1780-х рр. У цьому контексті первісна функція монастиря частково мала оборонний характер, що проявлялося у його ролі як осередку захисту місцевого населення та чернечої спільноти від татарсько-турецьких набігів.

У 1775 р., після передання Миколою Гошовським прав на володіння Ясною Горою, на території монастиря було споруджено будинок для прийому паломників. Водночас, після попередньої пожежі за сприяння ігумена Й. Ленкевича було зведено новий дерев'яний монастирський комплекс (1771 р.), що складався з десяти келій та мурованої кам'яної пивниці. Протягом наступного року здійснено також відновлення монастирської церкви. Зазначені дерев'яні споруди зберігалися до 1840-х рр.

Найбільш масштабної перебудови монастир зазнав у 1830–1869 рр. Відповідно до проекту архітектора Мозера на найвищій точці Ясної Гори було зведено нову цегляну церкву. Паралельно здійснювалося будівництво двоповерхового монастирського корпусу, який відзначався масивними стінами, наявністю приміщень для гостей та укріпленим фундаментом із боку скелястого урвища. У 1843 р. на території комплексу з'явилася шестикутна дзвіниця, для якої Перегінський вїт Юрко Петрашиць передав дзвін вартістю 1758 золотих ринських. У період ігуменства о. Юліана Мокрицького також було споруджено двоповерховий гостьовий будинок [34, с. 252].

Таким чином, аналіз будівельного розвитку монастирського комплексу дозволяє простежити еволюцію його архітектурної структури та

функціонального призначення, що відображає як духовні потреби чернечої спільноти, так і загальні тенденції формування сакрального простору регіону.

Щодо інтер'єру храму, слід зазначити, що в Гошівському монастирі, окрім головного престолу, існували два бічні вівтарі. У лівій частині розміщувався вівтар Успення Пресвятої Богородиці, що символічно відсилав до первісної обителі в Чорному Ділку. У правій частині знаходилася чудотворна ікона Розп'яття Христового, оздоблена срібними шатами.

Упродовж 1874–1885 рр., по-перше, було завершено роботу художника Фелікса Бедрицького над новим іконостасом вартістю 5 тис. ринських; по-друге, здійснено перекриття храму цинковою бляхою. Іконостас, виконаний у стилі бароко, був освячений 1 жовтня 1876 р. за участі отців Лопатинського, Ціпановського та Трембіцького [33, с. 14].

Декоративні особливості іконостаса засвідчують складну ієрархічну композицію сакрального простору. У намісному ряді розміщено чотири ікони: Пресвятої Богородиці з Ісусом-Дитятком, Преображення Господнього, Воздвиження Чесного Хреста та Христа-Учителя. Над ними розташовано менші ікони зі сценами з життя Ісуса Христа. Святковий ряд міститься у верхній частині композиції, вище якого розміщені пророчий та апостольський ряди.

Головний престол прикрашала позолочена скульптурна фігура над різьбленим кивотом. На передній частині престолу містилося зображення Євхаристійної Тайної Вечері. На запрестольній стіні була розміщена чудотворна ікона Матері Божої у стилізованому декоративному обрамленні.

У 1883 р. за сприяння ігумена М. Мацієвського було встановлено амвон у формі рибальського човна, всередині якого зображено святих апостолів Петра та Андрія, що витягують повні сіті риби. У східній частині храму також розміщено два великі іконописні сюжети: праворуч – зображення візантійського імператора Ф. Ю. Валента перед Василієм Великим, ліворуч – композицію «Нагірна проповідь Христа-Учителя» [39, с. 29].

На лівому рамені храму іконописець М. Яблонський виконав зображення чудес, пов'язаних із чудотворною іконою Божої Матері. Таким чином, внутрішнє облаштування Гошівського монастиря було поступово завершено за ігуменства М. Мацієвського, набувши вигляду, який у загальних рисах зберігався до 1950 р.

У правій частині храму розміщено сакральну пам'ятку барокового характеру – чудотворну ікону Гошівської Матері Божої, яка стала важливим релігійним символом для населення Східної Бойківщини. Згідно монастирської історії, її поява датується 1704–1705 рр. За літописними даними, перебуваючи на службі в м. Олаві, Андрій Шугай придбав у місцевого майстра дві копії Ченстоховської ікони Божої Матері. Перші відомості про чудесні прояви, пов'язані з іконою, фіксуються вже в домогосподарстві її власника: під час пожежі, спричиненої необережністю дочок А. Шугая, згоріли всі будівлі, за винятком стіни, на якій залишилася неушкодженою ікона [58, с. 94].

У цей період на території регіону відбувалися селянські заворушення, у зв'язку з чим доньки А. Шугая тимчасово перебралися до маєтку М. Гошовського в с. Дунаїв. Після стабілізації ситуації вони повернулися до рідного дому, залишивши намальовану на полотні ікону за скринєю з одягом. Власник маєтку, який виявляв інтерес до копій Ченстоховської ікони Божої Матері, залишив образ у себе, попри неодноразові прохання родини Шугаїв про його повернення. Ситуація була врегульована лише після особистої зустрічі А. Шугая з М. Гошовським, у результаті якої було досягнуто домовленості про залишення ікони як подяки за прихисток його дочок [58, с. 94].

Подальша історія ікони пов'язується з її перебуванням у маєтку М. Гошовського. Під час обіду дружини господаря із гостею з сусіднього села Франціскою Сеправською, стіна на якій висіла ікона раптово засяяла неземним сяйвом. Жінки з переляку покликали римо-католицьких священників, що застали як з очей Матері Божої лилися сльози та все обличчя було покрите росою. Після цього зберігати ікону в маєтку стало небезпечним, тому М. Гошовський вирішив передати її до римо-католицького костелу в с. Дунаїв.

Незважаючи на численні прохання розмістити ікону на видному місці священники повісили її в захрестії. Такі дії викликали глибоке розчарування у М. Гошовського після чого, він вирішив перенести ікону до Гошівського монастиря, попередньо проконсультувавшись з львівським єпископом Атанасієм Шептицьким.

З доручення митрополита розпочалися розслідування, так звана «інквізиція», яка супроводжувалася перешкоджаннями з боку римо-католицької верхівки та духовенства. Однак М. Гошовський все-таки домігся, свідчень двох римо-католицьких священників, на підставі яких єпископ Атанасій Шептицький 11 липня 1737 р. видав грамоту, якою визнав ікону Гошівської Матері Божої чудотворною. Перенесення ікони відбулося 5 серпня 1737 р., що докорінно змінило історичну долю Ясногірської обителі та зробило монастир відпустовопаломницьким центром що привертав увагу тисяч мирян [24, с. 169].

Таким чином, мистецько-архітектурна спадщина греко-католицьких монастирів на території Східної Бойківщини посіла ключове місце в духовному, суспільному та культурному розвитку краю. Архітектурні комплекси монастирів стали проявом поєднання східнохристиянської традиції з європейськими впливами, а літургійна практика сприяла збереженню східної обрядової традиції. Відтак іконопис виступив способом утвердження релігійних та національних цінностей а не тільки проявом сакрального мистецтва. Отже, завдяки існуванню чернечих осередків, як центрів духовного та громадського життя, залишився помітний слід у розвитку греко-католицьких традицій.

РОЗДІЛ 4

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В ДУХОВНОМУ ЖИТТІ КРАЮ

4.1 Роль церкви і духовенства у формуванні національної самосвідомості та народній уяві українців

Формування національної самосвідомості українського народу в ранньомодерний період було тісно пов'язане з діяльністю церковних інституцій, які виступали важливими осередками духовного, культурного та суспільного життя. У XVII–XVIII ст. саме церква залишалася однією з небагатьох стабільних структур, здатних забезпечувати збереження традиційної системи цінностей, релігійної ідентичності та морально-етичних норм у середовищі українського населення. Умови політичної нестабільності, конфесійного протистояння та соціальних трансформацій сприяли зростанню ролі духовенства як провідника ідей духовної єдності, культурної тяглості та історичної пам'яті, що мало безпосередній вплив на процеси формування національної свідомості та громадської самоідентифікації.

У XVII–XVIII ст. діяльність греко-католицького духовенства виходила за межі суто богослужбової сфери та охоплювала освітню, культурну й соціальну діяльність. Через мережу парафій, монастирів і навчальних закладів духовенство сприяло поширенню грамотності, розвитку шкільництва, утвердженню морально-етичних норм та релігійних цінностей, які становили основу світоглядних орієнтирів українського населення. Саме церковні структури забезпечували передачу духовних традицій від покоління до покоління та сприяли формуванню почуття належності до власної конфесійної й національної спільноти.

Важливу роль у цьому процесі відігравали монастирі, які виступали не лише осередками духовного життя, але й центрами освіти, книжності та культурного розвитку. У василіянських монастирях створювалися школи та колегіуми, де навчалася як духовна, так і світська молодь, що сприяло формуванню нового освіченого прошарку суспільства. Через проповідницьку діяльність, духовне наставництво та освітню роботу духовенство формувало моральні орієнтири населення, підтримувало релігійну дисципліну та сприяло розвитку суспільної солідарності. У народній уяві священник виступав не лише

як духовна особа, а й як авторитетний порадник, учитель і захисник традиційного укладу життя громади.

Після реформи 1617 р. митрополита Йосифа Велямина Рутського ключовим завданням василіанського ордену стала підготовка власних освічених кадрів у сфері філософії та теології. Концепція передбачала не лише внутрішнє духовне навчання ченців ордену, а й розгортання широкої освітньої діяльності через заснування монастирських семінарій для світської молоді. Така політика зміцнила позиції унійної церкви, дозволивши формувати освічене духовенство та впливати на світське середовище, передусім на шляхту [86].

Освітня діяльність василіян, особливо спрямована на виховання світської молоді, розглядалася як важливий інструмент підвищення авторитету ордену та утвердження його соціального статусу в межах Речі Посполитої. Уже в XVII ст. при василіанських монастирях почали виникати перші навчальні осередки для світської молоді, однак найбільшого розвитку система василіанського шкільництва досягла у XVIII ст., коли значно розширилася мережа освітніх установ і підвищився рівень їх організаційної та навчальної діяльності. Водночас унаслідок суспільно-політичних змін кінця XVIII – першої половини XIX ст. значна частина цих навчальних закладів була ліквідована або реорганізована відповідно до нових державних освітніх вимог.

У другій половині XVIII ст. василіанський орден посідав вагоме місце в освітній системі Речі Посполитої, поступаючись за кількістю середніх навчальних закладів лише орденам єзуїтів і піарів. Це свідчить про високий рівень організаційної спроможності василіян та їхню активну участь у формуванні освітнього середовища тогочасного суспільства. Основну частину освітньої мережі ордену становили колегіуми та конвікти – навчальні заклади середнього рівня, призначені передусім для підготовки світської молоді, які виконували важливу роль у поширенні знань, розвитку культури та формуванні освічених верств населення.

Посилення ролі греко-католицької церкви в суспільно-політичному та культурному житті українців розпочалося з реформ цісаря Йосифа II, які

зрівняли її в правах з римо-католицькою, звільнили духовенство від панщини та започаткували мережу семінарій для підготовки освічених кадрів, що дозволило священникам впливати на шкільну освіту. Завдяки чіткій структурі, розгалуженій мережі парафій та внутрішньому потенціалу, церква утвердилась як важливий суб'єкт громадського життя, який поширював культурні ініціативи та зміцнював моральні засади суспільства. В умовах українського національного відродження здобуття духовенством вищої освіти стало ключовою передумовою для формування інтелектуального потенціалу, оскільки за відсутності власної національної шляхти саме воно мало перебирати всі функції провідної сили, забезпечити піднесення релігійності та сприяти розвитку населення [11, с. 8–10].

У результаті поєднання реформаторських змін та активної діяльності духовенства відбулося помітне кількісне зростання української інтелігенції, значна частина якої формувалася саме в церковному середовищі. Освічене духовенство стало носієм національних ідей і культурних ініціатив, відіграючи важливу роль у процесах модернізації суспільства та становлення українського національного руху.

Таким чином, діяльність греко-католицької церкви та її духовенства, особливо після реформ 1874 р., стала одним із визначальних чинників формування освіченого соціального прошарку, здатного забезпечити організацію суспільства до національної розбудови.

Важливим напрямом діяльності духовенства стало розв'язання соціально-економічних проблем українського населення, особливо в сільській місцевості, де священники нерідко виступали активними учасниками громадських процесів і брали участь у вирішенні господарських питань. Уже 1849 р. шляхта львівських братств звернулася до братств Галичини із закликом організувати школи з дякоучителями, які могли б навчати населення основам ремесла та господарювання, а також знайомити його з новими виробничими знаряддями. Водночас братства послідовно виступали проти поширення пияцтва, що розглядалося як серйозна соціальна проблема, яка негативно впливала на

економічний стан селянства та підривала моральні засади суспільства. Саме боротьба з алкоголізмом набула характеру загальнонародної кампанії, спрямованої на подолання соціального занепаду та зміцнення моральної дисципліни населення.

У цьому контексті особливого значення набули ініціативи церковного керівництва, спрямовані на моральне та економічне відродження українського села. За умов складної соціально-економічної ситуації, коли в Галичині діяло понад 23 269 корчм і шинків, а рівень заборгованості селян перевищував 22 мільйони гульденів, греко-католицька церква виступила одним із провідних чинників суспільної мобілізації.

Вирішальним етапом у цьому процесі стало звернення митрополита Йосифа (Сембратовича) у 1874 р. з пастирським посланням «О великім достоїнстві чоловіка», яке сучасники розглядали як початок широкого культурного та економічного пробудження українського села. Того ж року, 4 серпня 1874 р., митрополит ініціював створення мережі «Братств тверезості», закликаючи духовенство активно долучатися до боротьби за моральне оздоровлення суспільства та організацію громадських осередків протидії пияцтву. Як підкреслював дослідник Андрій Качор, акція митрополита Йосифа Сембратовича стала першою свідомою спробою мобілізувати українське селянство до самоорганізації та соціальної активності під гаслами морального вдосконалення й громадянської відповідальності [43, с. 9].

Завдяки діяльності «Братств тверезості», які охопили понад 75 % українських парафій Галичини, було створено підґрунтя для розвитку нових форм громадської взаємодії, зокрема кооперативного руху та діяльності культурно-просвітницьких організацій. Значний внесок у цей процес зробив діяч товариства «Просвіта» Степан Качала, який у 1864 р. опублікував працю «Що нас губить і що нам допомогти може», де обґрунтував необхідність створення громадських позичкових кас, крамниць та інших форм економічної самопомоги населення.

Паралельно з розвитком громадської діяльності важливу роль у формуванні культурного простору відігравала видавнича діяльність церковних інституцій. Зокрема, заснована у місті Жовква василіянська друкарня стала одним із найбільших видавничих центрів Галичини, забезпечуючи поширення релігійно-освітньої літератури серед широких верств населення. Видання релігійного місячника «Місіонар» сприяло підвищенню рівня грамотності та формуванню духовних і моральних орієнтирів українського селянства, що мало важливе значення для розвитку національної культури та освітнього середовища.

Водночас важливим осередком наукової та культурної діяльності у середині XIX ст. став Львівський ставропігійський інститут, який діяв на підставі австрійських урядових розпоряджень та статуту 1864 р. Його членами могли бути представники українського суспільства, які належали до католицької церкви східного обряду та мали бездоганну репутацію й відповідний соціальний статус. Інститут функціонував на засадах самоврядування, а його діяльність була спрямована на розвиток науки, освіти та культурного життя. До 1883 р., тобто до заснування Наукового товариства імені Т. Шевченка, саме Ставропігія залишалася провідною науковою інституцією галицьких українців, що засвідчує значну роль церковних структур у формуванні інтелектуального потенціалу суспільства [63, с. 132].

Загалом активна участь греко-католицької церкви та її духовенства у громадському житті Галичини на зламі 1870–1880-х рр. сприяла зміцненню її позицій як одного з провідних чинників національного розвитку. Як зазначала дослідниця Олена Аркуша, саме Українська греко-католицька церква зберігала визначальний вплив на духовне життя селянства, виступаючи водночас релігійним і національним провідником суспільства. У цих умовах духовенство фактично уособлювало значну частину української інтелігенції та відіграло ключову роль у процесах консолідації соціальних і національно-політичних сил [19, с. 119].

Формування соціальної та національної активності греко-католицького духовенства наприкінці XIX – на початку XX ст. відбувалося в умовах загострення соціально-економічних суперечностей і поширення нових ідеологічних течій, що вимагали від церкви чіткої позиції щодо шляхів розвитку суспільства. Важливим імпульсом до активізації громадської діяльності духовенства стала енцикліка папи Лева XIII 1891 р. «*Regum novarum*», у якій було сформульовано основні принципи християнської соціальної доктрини та окреслено механізми подолання соціальних конфліктів на засадах моральної відповідальності, солідарності та справедливості. У цьому документі наголошувалося на необхідності безпосередньої участі духовенства у вирішенні соціальних проблем, організації громадських інституцій та підтримці суспільних ініціатив, що сприяло переосмисленню ролі церкви як активного учасника громадського життя.

У контексті реалізації зазначених ідей особливе місце посіла діяльність Андрея Шептицького. У пастирському посланні 2 серпня 1899 р., перебуваючи на посаді станіславівського єпископа, він акцентував увагу на складних умовах життя українського селянства, що негативно впливали на його матеріальне становище, рівень освіти та загальний культурний розвиток. Звертаючись до українців, Шептицький закликав до створення місцевих господарських і кооперативних установ – громадських крамниць, зерносховищ та інших форм взаємодопомоги, підкреслюючи, що священство повинно виконувати не лише духовні, а й суспільно-організаційні функції [4, с. 13].

Подальше концептуальне оформлення соціальних поглядів митрополита Андрея Шептицького відбулося у його пастирському посланні 21 травня 1904 р. «О квестії соціальной», яке стало важливим етапом у розвитку церковної соціальної думки. У цьому документі він наголошував, що соціальні труднощі сучасного суспільства мають системний характер і потребують комплексного вирішення, заснованого на принципах християнської моралі та загальнолюдських цінностей. Особливу увагу митрополит приділяв необхідності підтримки найбідніших верств населення, водночас застерігаючи

від радикальних соціально-політичних доктрин, які заперечували право людини на приватну власність і могли призвести до руйнування усталених соціальних інститутів [5, с. 137].

Своєрідність підходу Андрея Шептицького до розв'язання соціальних проблем полягала в прагненні забезпечити моральну та національну консолідацію суспільства на основі християнських цінностей і громадянської відповідальності. Він розглядав діяльність духовенства як важливий інструмент формування соціальної свідомості населення та утвердження принципів взаємодопомоги й солідарності. Водночас діяльність митрополита Андрея Шептицького викликала жваву суспільну дискусію серед представників української інтелігенції, зокрема серед діячів радикального політичного табору. Відомі громадсько-політичні діячі Іван Франко та Михайло Павлик критично оцінювали окремі положення соціальної концепції митрополита, насамперед щодо трактування причин соціально-економічних конфліктів та шляхів їх подолання. Однак, навіть за наявності ідейних розбіжностей вони визнавали важливість його діяльності для розвитку суспільної думки та формування нової моделі взаємодії між церквою і суспільством.

Таким чином, починаючи з XVII ст. та упродовж другої половини XIX початку XX ст. греко-католицька церква поступово трансформувалася з релігійної інституції у впливову суспільно-політичну силу, здатну мобілізувати населення до активної участі в громадському житті та сприяти розв'язанню актуальних соціально-економічних проблем. Ця діяльність стала важливим чинником формування національної свідомості українського суспільства та підготовки його до подальших етапів національного розвитку.

4.2 Греко-католицизм як чинник європейської інтеграції українського суспільства

У сучасній історичній науці проблема взаємодії релігійних інституцій із процесами європейської цивілізаційної інтеграції набуває особливої актуальності у зв'язку з переосмисленням історичного шляху України та

визначенням її місця в європейському культурному і політичному просторі. У цьому контексті греко-католицька церква розглядається не лише як конфесійна структура, а як важливий соціокультурний інститут, що відіграв значну роль у формуванні духовних орієнтирів, правових традицій і ціннісних засад українського суспільства. Саме через діяльність церковних інституцій відбувалося засвоєння європейських інтелектуальних моделей, освітніх стандартів та морально-етичних норм, що сприяло поступовому входженню українських земель до загальноєвропейського культурного та цивілізаційного простору.

Історичний досвід розвитку греко-католицької церкви свідчить про її особливу роль як посередника між східнохристиянською духовною традицією та західноєвропейською культурною спадщиною. Від часу укладення Берестейської унії 1596 р. греко-католицизм сформував специфічну модель конфесійної ідентичності, яка поєднувала візантійський обряд із канонічною єдністю з Римським Апостольським престолом. Така синтеза релігійних традицій створила передумови для культурного діалогу між українським суспільством і європейським простором, сприяючи поширенню освітніх практик, розвитку книгодрукування, формуванню нових соціальних інституцій та утвердженню європейських норм суспільного життя [55, с. 124–125].

Особливого значення роль греко-католицизму як чинника європейської інтеграції набула у XIX – першій половині XX ст., коли греко-католицька церква стала одною із ключових носіїв модернізаційних процесів у Галичині. Значний внесок у формування таких орієнтирів зробили церковні діячі, насамперед митрополит Андрей Шептицький, діяльність якого поєднувала духовне служіння з активною участю в суспільному та культурному житті.

Таким чином, дослідження греко-католицизму як чинника європейської інтеграції українського суспільства дозволяє розкрити механізми формування європейської ідентичності українців, визначити роль церковних інституцій у процесах культурної модернізації та соціальної трансформації, а також оцінити їхній внесок у становлення українського суспільства як складової частини

європейської цивілізації. Саме тому аналіз діяльності греко-католицької церкви у цьому контексті є важливим для розуміння історичних передумов сучасних інтеграційних процесів України до європейського співтовариства.

Подальший розвиток інтеграційної функції греко-католицизму проявлявся у системному впровадженні освітніх і культурних практик, які відповідали загальноєвропейським стандартам духовного та інтелектуального життя. Через мережу парафіяльних шкіл, духовних семінарій, колегіумів і монастирських осередків греко-католицька церква сприяла поширенню грамотності, формуванню освіченого духовенства та становленню нового соціального прошарку – української інтелігенції.

У цьому процесі важливу роль відігравали василіянські монастирі, які виступали центрами книжності, педагогічної діяльності та культурного обміну, забезпечуючи трансляцію європейських освітніх моделей на український ґрунт. Саме через освітню діяльність духовенства відбувалося формування світоглядних орієнтирів населення, заснованих на принципах християнської етики, громадянської відповідальності та поваги до права [68].

Водночас греко-католицизм виступав важливим чинником формування соціальної культури та громадянського суспільства, що відповідало європейській традиції суспільної самоорганізації. У другій половині XIX – на початку XX ст. духовенство активно долучалося до створення кооперативних організацій, благодійних товариств, освітніх і культурно-просвітницьких установ, які сприяли економічному та соціальному піднесенню українського населення. Діяльність таких інституцій, як товариства «Просвіта», кредитні спілки, читальні та громадські об'єднання, формували навички колективної відповідальності, взаємодопомоги та участі у громадському житті, що становило важливу складову європейської політичної культури та сприяло інтеграції українського суспільства до загальноєвропейського соціального простору [19, с. 119–135].

Особливого значення набувала міжнародна діяльність греко-католицької церкви, яка сприяла налагодженню культурних і духовних зв'язків із

європейськими країнами. Завдяки контактам із римською курією, католицькими університетами та монашими орденами українське духовенство отримувало доступ до новітніх богословських і філософських концепцій, що сприяло розвитку інтелектуальної культури та модернізації церковного життя. Участь українських священнослужителів у міжнародних церковних форумах, освітніх програмах і наукових дискусіях забезпечувала включення української проблематики до європейського наукового та культурного дискурсу, зміцнюючи позиції України як складової частини європейської цивілізації.

Крім того, греко-католицизм відіграв важливу роль у формуванні ціннісної основи європейської ідентичності українського суспільства, що ґрунтувалася на принципах гуманізму, соціальної справедливості, прав людини та моральної відповідальності. Ці ідеї знаходили відображення у проповідницькій діяльності духовенства, соціальних ініціативах церкви та громадських програмах підтримки населення. Поширення європейських духовних і культурних цінностей сприяло зміцненню національної самосвідомості українців і формуванню уявлень про Україну як невід'ємну частину європейського культурного та історичного простору [11, с. 8–10].

Важливе місце у процесі європейської інтеграції українського суспільства посідала діяльність митрополита Андрея Шептицького, який став одним із найвпливовіших духовних і суспільних діячів. Його пастирська та громадська діяльність була спрямована на поєднання християнських духовних цінностей із модерними європейськими соціальними ідеями, що відповідали потребам розвитку українського суспільства. Митрополит послідовно виступав за утвердження принципів соціальної відповідальності, правової культури та громадянської солідарності, розглядаючи їх як необхідні передумови входження українського народу до європейського цивілізаційного простору.

Суттєвим напрямом діяльності митрополита Андрея Шептицького було налагодження міжнародних контактів і розширення культурного діалогу між Україною та країнами Західної Європи. Він підтримував зв'язки з католицькими університетами, монашими орденами та науковими центрами Європи,

сприяючи залученню українських студентів до навчання за кордоном і впровадженню європейських освітніх стандартів у діяльність церковних і світських навчальних закладів. Через активну участь у міжнародному релігійному та культурному житті митрополит прагнув утвердити українську церкву як повноправного учасника європейського духовного простору, що мало важливе значення для формування позитивного іміджу України на міжнародній арені [4, с. 45].

Водночас важливу роль у поширенні європейських культурних і освітніх моделей відігравали монастирі греко-католицької церкви, які виступали центрами духовного життя, освіти та культурного розвитку українського населення. Особливо активною була діяльність василіянських монастирів, що здійснювали освітню, видавничу та місіонерську роботу, сприяючи поширенню грамотності та формуванню моральних і культурних цінностей, притаманних європейській християнській традиції. При монастирях діяли школи, бібліотеки, друкарні та культурно-просвітницькі осередки, які забезпечували доступ населення до освіти та сприяли розвитку національної культури. Завдяки своїй діяльності монастирські інституції виступали важливими каналами трансляції європейського інтелектуального досвіду та інтеграції українського суспільства до загальноєвропейського культурного простору.

Особливого значення у цьому контексті набувала благодійна та соціальна діяльність церковних інституцій, яка відповідала європейській традиції християнської соціальної доктрини. За ініціативою митрополита Андрея Шептицького створювалися численні благодійні організації, сиротинці, лікарні та освітні установи, що забезпечували соціальну підтримку найбільш уразливих верств населення. Така діяльність сприяла формуванню у суспільстві культури милосердя, взаємодопомоги та соціальної відповідальності, які становили важливу складову європейської гуманістичної традиції.

4.3 Традиції монастирів УГКЦ у сучасному релігійно-культурному, освітньому та соціально- економічному просторі українців

У сучасних умовах трансформації українського суспільства, що супроводжується активними процесами духовного відродження, національної самоідентифікації та переосмислення ролі релігійних інституцій у публічному просторі, особливого значення набуває вивчення традицій монастирів Української греко-католицької церкви як важливого чинника розвитку релігійно-культурного, освітнього та соціально-економічного життя українців. Монастирські осередки УГКЦ історично виконували не лише суто духовну місію, але й виступали центрами культуротворчої діяльності, осередками освіти, просвітництва та соціальної підтримки населення, формуючи специфічний тип християнської соціальної практики, що поєднував традиції східного чернецтва з активною участю у житті громади.

Особливої актуальності дослідження цієї проблематики набуває у контексті сучасних суспільних викликів, пов'язаних із необхідністю зміцнення духовно-моральних засад суспільства, розвитку громадянської солідарності та підтримки соціально вразливих груп населення. У цьому процесі монастирі УГКЦ відіграють роль важливих інституцій соціального служіння, освітньо-виховної діяльності та збереження культурної спадщини, забезпечуючи спадкоємність духовних традицій і водночас адаптуючи їх до потреб сучасного українського суспільства. Вони активно залучаються до організації благодійних ініціатив, освітніх програм, культурно-просвітницьких заходів, розвитку молодіжного середовища та формування морально-ціннісних орієнтирів, що сприяє інтеграції релігійної традиції у сучасний соціокультурний простір.

Водночас традиції монастирського життя в Українській греко-католицькій церкві становлять важливу складову національної духовної культури та історичної пам'яті українського народу. Вони репрезентують багатовіковий досвід чернечого служіння, що сформувався під впливом діяльності визначних церковних діячів, насамперед митрополита Андрея Шептицького, який розглядав монастирі як осередки духовного оновлення суспільства, розвитку освіти, мистецтва та соціального служіння. Саме завдяки його реформаторській діяльності та підтримці монаших спільнот було закладено підвалини модерного

розвитку монастирського життя, спрямованого на поєднання традиційної духовності з активною участю у культурному та суспільному житті українців [4, с.29].

Важливим аспектом осмислення ролі монастирів Української греко-католицької церкви у сучасному суспільстві є аналіз їхньої культуротворчої функції, яка виявляється у формуванні духовно-ціннісних орієнтирів, підтримці національної ідентичності та розвитку релігійної культури українського народу. У сучасному соціокультурному просторі діяльність УГКЦ, зокрема її монаших інституцій, характеризується не лише збереженням духовної традиції, але й активною участю у культурному житті суспільства, організацією мистецьких заходів, розвитком видавничої діяльності, підтримкою культурних ініціатив та популяризацією християнських цінностей у публічному просторі. У цьому контексті культуротворча діяльність Церкви розглядається як один із важливих механізмів духовного розвитку суспільства, оскільки забезпечує передачу культурної спадщини, формування моральних засад громадського життя та збереження історичної пам'яті [31, с. 45–49].

Не менш значущою складовою функціонування монастирів Української греко-католицької церкви є їхня просвітницька та освітня діяльність, спрямована на формування духовно зрілої особистості, здатної до відповідального соціального служіння. Монастирські спільноти виступають осередками духовної освіти, катехизації, морального виховання молоді та організації освітніх ініціатив, що поєднують традиційні форми чернечого служіння із сучасними педагогічними підходами [7].

Важливою складовою сучасної діяльності монастирів УГКЦ є розвиток духовної традиції чернецтва, що забезпечує спадкоємність богословських, літургійних і культурних практик, сформованих упродовж століть. Особливе значення у цьому процесі має діяльність василіянських монастирів, які відіграють провідну роль у збереженні духовної спадщини, розвитку богослужбової культури та підтримці традицій чернечого життя. Вони виступають осередками молитви, духовної формації, культурного та освітнього

життя, забезпечуючи поєднання традиційної духовності з активною участю у сучасному суспільстві [10].

Водночас освітньо-виховна діяльність монастирських інституцій історично була невід'ємною складовою їхнього служіння і зберігає свою актуальність у сучасних умовах. Монастирі Української греко-католицької церкви виступають центрами духовної освіти, організації навчальних курсів, семінарів, реколекцій, молодіжних таборів та катехитичних програм, спрямованих на формування морально-етичних засад суспільства та розвиток духовної культури населення. Їхня діяльність сприяє формуванню національної свідомості, зміцненню духовної культури та підвищенню рівня соціальної відповідальності громадян, оскільки поєднує традиційні християнські цінності з потребами сучасного освітнього середовища [7].

Суттєвим напрямом функціонування монастирів УГКЦ є реалізація соціальної місії, спрямованої на підтримку населення, розвиток благодійної діяльності та формування соціальної солідарності у суспільстві. Їхня діяльність охоплює допомогу соціально вразливим групам населення, організацію гуманітарних програм, підтримку сімей, дітей та осіб, які потребують духовної і матеріальної допомоги, а також участь у розвитку громадянського суспільства. Соціальне служіння монастирів базується на принципах милосердя, відповідальності та служіння ближньому, що забезпечує інтеграцію релігійних цінностей у систему соціальних відносин сучасного українського суспільства [6].

Важливим підтвердженням активної ролі василіянських монастирів є діяльність конкретних чернечих осередків – Гошівського монастир, який виступав не лише духовним центром, але й осередком культурного життя, соціального служіння та освітньо-просвітницької діяльності. Саме на локальному рівні найбільш виразно простежується інтеграція традицій монашого життя у сучасний суспільний контекст, що проявляється у функціонуванні монастирів як центрів духовної опіки, паломництва, культурної комунікації та соціальної підтримки населення.

Гошівський монастир Чину Святого Василя Великого, розташований на Ясній Горі, який упродовж тривалого часу виступає одним із найважливіших духовних центрів Західної України та осередком активного паломницького руху, продовжує свою традицію і зараз. Його діяльність охоплює організацію духовних реколекцій, підтримку релігійних традицій, розвиток культурно-просвітницьких ініціатив та участь у соціальному служінні, що сприяє зміцненню духовних засад суспільства та формуванню релігійної свідомості населення. У сучасних умовах Гошівський монастир виконує функцію духовного центру регіонального значення, забезпечуючи спадкоємність релігійної традиції та підтримуючи духовно-культурну активність місцевих громад [1].

Поряд із цим важливими осередками духовного та суспільного життя виступають Грабівський, Пацківський, Перегінський та Сваричівський монастирі Чину Святого Василя Великого, діяльність яких характеризується активною участю у релігійному, культурному та соціальному житті місцевих громад. Ці монастирські осередки забезпечують організацію богослужбової практики, духовно-просвітницької роботи, катехитичного навчання, благодійної діяльності та підтримку традицій християнської культури, виступаючи важливими центрами духовної стабільності та соціальної взаємодії [10].

Отже, аналіз традицій монастирів Української греко-католицької церкви у сучасному релігійно-культурному, освітньому та соціально-економічному просторі українців дає підстави стверджувати, що монастирські інституції залишаються важливими структурними елементами духовного та суспільного життя, які забезпечують безперервність історичної традиції чернецтва та її адаптацію до нових соціокультурних умов. У сучасному українському суспільстві монастирі УГКЦ виконують багатофункціональну роль, поєднуючи духовну місію з активною участю у процесах культурного розвитку, освітньої діяльності та соціального служіння, що сприяє зміцненню духовних засад суспільства та формуванню ціннісних орієнтирів громадян.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що традиції монастирів Української греко-католицької церкви у сучасному релігійно-культурному, освітньому та соціально-економічному просторі українців характеризуються високим рівнем адаптивності та здатністю до ефективної взаємодії з різними сферами суспільного життя. Їх діяльність забезпечує збереження духовної спадщини, розвиток культурної ідентичності, підтримку освітніх процесів та реалізацію соціальної місії Церкви, що визначає монастирі як важливі інституції духовного та суспільного розвитку України. Таким чином, сучасні монастирі УГКЦ виступають не лише хранителями традиції, але й активними учасниками формування духовного, культурного та соціального простору українського суспільства, забезпечуючи гармонійне поєднання історичного досвіду чернецтва з актуальними потребами сучасності.

ВИСНОВКИ

Розвиток монастирської традиції на території Східної Бойківщини тісно пов'язано із переплетінням двох християнських конфесій – Західного та Східного обряду. Здавна західноукраїнські землі славилися найбільшою концентрацією чернечих осідків у порівнянні з іншими регіонами України, що обумовлювало піднесення їхнього впливу у духовному, суспільно-політичному чи соціально-економічному розвитку українського населення. Історія греко-католицької церкви безпосередньо дотична до історичних процесів та рухів на території, яка перебувала під вдалою різних держав.

Джерельна база дослідження греко-католицьких монастирів Східної Бойківщини має фрагментарний і нерівномірний характер, що зумовлено як втратами архівних матеріалів, так і специфікою збереження монастирських документів (актові книги, шематизми, поменники, фінансово-господарські реєстри, літописи). Найбільш інформативними залишаються внутрішньомонастирські джерела та матеріали василіянських архівів, які дозволяють реконструювати адміністративну, освітню та господарську діяльність обителів, однак часто потребують критичної перевірки через

нарративний і комплікативний характер. Історіографія проблеми сформувалася у кількох традиціях: вітчизняній та зарубіжній XIX – початку XX ст. (М. Коссак, А. Петрушевич та ін.), міжвоєнній та діаспорній (Р. Лукань, І. Крип'якевич, М. Голубець), мистецтвознавчо-архітектурній (А. Лушпинський, М. Драган), релігійно-популярній (О. Назарук та ін.) та сучасній (М. Кугутяк, М. Вуянко, І. Андрухів, Ю. Стецик та ін.) кожна з яких акцентувала окремі аспекти – від каталогізації монастирів до сакральної культури й культових практик. Водночас сучасний стан наукової розробки проблеми залишається неоднорідним: попри наявність значного фактологічного матеріалу та окремих узагальнюючих праць, відсутнє комплексне міждисциплінарне дослідження, яке б інтегрувало археографічний, соціально-економічний, культурно-мистецький та конфесійно-політичний виміри розвитку монастирів Бойківщини. Це зумовлює потребу подальшої систематизації джерел і критичного переосмислення напрацювань попередніх історіографічних шкіл.

Процес впровадження Берестейської унії відзначився тривалими протистояннями, що позначилось на консерватизації традиційних церковних структур та відтермінувало завершальне здійснення переходу під унійну юрисдикцію на століття. Такий метод убезпечив оптимальну реакцію українського населення у певний період та підвищив авторитет церковних ієрархів серед вірян. Окрім цього перехід на унію забезпечив монастирям надійний захист перед державною владою, як Речі Посполитої так і пізніше Австрії. Що дозволило їм діяти як офіційний представник українських інтересів, розпоряджатися землею та ресурсами, які слугували матеріальною основою для забезпечення потреб місцевих громад.

Українське населення Східної Бойківщини, в умовах відсутності власної держави, орієнтувалося на релігію, як єдиний шанс зберегти власну ідентичність, розвиток освіти та книгодрукування. У науковому просторі тема залишається малодослідженою, що зумовлює її актуальність. Відпустово-паломницьким центром протягом століть залишається монастир на Ясній Горі в Гошеві. Свого часу, під час реформ австрійської влади він став прихистком для

ченців сусідніх монастирів у с. Пациків, Сваричів, Болехів та ін. Таким чином важливим аспектом виступає вміння монастирів адаптуватися до різних правових та адміністративних порядків, незважаючи на радикальні зміни політичних векторів, щоразу трансформуючи виклики у можливості для розвитку.

Просвітницька місія монастиря в міжвоєнний період за сприяння митрополита Андрія Шептицького стала осередком національного відродження, ефективно чинячи опір асиміляційній впливам тогочасної польської адміністрації. Всупереч суспільним очікуванням здійснена єзуїтами реформа Василіанського чину мала позитивні наслідки, проте перехід монастирів на Добромильську реформу затягнувся традиційно для бойків на два десятки років.

Діяльність Василіанського чину на території Східної Бойківщини утверджується як багатогранний феномен, що вийшов далеко за рамки виключно релігійної інституції. Унікальний мистецький та архітектурний ансамбль поєднав у собі візантійські та романські елементи з глибинними традиціями народного зодчества.

Завершальний етап дослідження охарактеризований трагічними подіями насильницької ліквідації монастиря радянською владою. Середина ХХ ст. стала трагічним періодом в історії монашества, проте роками напрацьований духовний капітал не був знищений. Він став фундаментом для розвитку подальшої діяльності обителів Української греко-католицької церкви в підпіллі та шансом на майбутнє відродження.

Таким чином, діяльність греко-католицького чернецтва в регіоні Східної Бойківщини у період XVII – середини ХХ ст. стала визначальним фактором збереження української ідентичності та формування державності. Вміння монастирями поєднати душпастирську діяльність з наукою, освітою, мистецько-архітектурною спадщиною, робить їх невід’ємною частиною сучасної української культури та національної пам’яті. Отже сучасні монастирі УГКЦ постають не лише хранителями традиції, але й безпосередніми суб’єктами

формування духовного, культурного та соціального простору суспільства, транслюючи гармонійне поєднання історичного досвіду чернецтва з актуальними потребами сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Неопубліковані джерела

Науковий етнографічний архів факультету історії, політології і міжнародних відносин Карпатського національного університету імені Василя Стефаника

1. Свідчення п. Лесі 1968 р.н., 2017 р., ф. 1, оп. 6, спр. 204, арк. 1.
2. Свідчення Паньків Емілії Іванівни 1923 р.н., 2017 р., ф. 1, оп. 6, спр. 165, арк. 1.
3. Свідчення Винник Анни Антонівни 1945 р. н., 2014 р., ф. 1, оп. 6, спр. 103, арк. 2.

Опубліковані джерела

4. Василіянський Чин від Берестейського з'єднання (1596) до 1743 року. *Analekta ordinis s. Basilii Magni. Romae* : 1988. 646 с.
5. Копистенський З. Палінодія. URL: http://litopys.org.ua/old17/old17_03.htm (дата звернення: 15.03.2026).

6. Коссак М. Шематизм провинции св. Спасителя чина св. Васілія Великого въ Галиции, уложеный по капитуле отбувшойся въ монастырѣ св. Онуфрія во Львовѣ дня 24 и 25 липня 1866 и короткій поглядъ на монастыри и на монашество руске, отъ заведенія на Руси вѣры Христовой аж по нынѣшное время. Львів: Тип. Ин-та Ставропигианского, под зарядом Стефана Гуковского, 1867. С. 139–173.
7. Митрополит Андрей Шептицький Життя і діяльність: Документи і матеріали 1899–1944. Том. II: Церква і суспільне питання. Кн. 1: Пастирське вчення та діяльність. Львів : Місіонер, 1998. 572 с.
8. Папська рада «Справедливість і мир». Компендіум соціальної доктрини Церкви. Київ : Кайрос, 2008. 546 с.
9. Петрушевич А. Литературный сборник, издаваемый Галицко-русскою Матицею. Ч. 2. Львів : Из тип. Ставропиг. Ин-та, 1897. 519 с.
10. Петрушевич А. Сводная Галицкорусская летопись съ 1600 по 1700 годъ. Львів : Из тип. Ставропиг. Ин-та, 1874. 329 с.
11. «Цариця Карпат. Чудотворна Гошівська Мати Божа,» Місіонар, май, 1930, Число 5, 110–113; Число 6 (червень), 136–138; Число 7 (липень), 162.
12. Франко І. Йосиф Шумлянський, останній православний єпископ Львівський і його «Метрика». *Зібрання творів*: у 50 тт. Київ, 1986. Т. 47. С. 143–157.
13. Шараневич І. Йосиф Шумлянський, русский епископ львовский (1667–1708). Биографический начерк с портретом. Львів, 1896.
14. *Litterae Basilianorum in terris Ucrainae et Bielarussiae*. Vol. 2. Romae, 1979. 375 s.
15. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. Warszawa, 1882. 960 s.

Монографії, статті, брошури

16. Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944–1990 роки. Івано-Франківськ : 2004. 344 с.

17. Андрухів І. Цариця Карпатського краю. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2002. 160 с.
18. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму сторіч. Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2010. 500 с.
19. Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці ХІХ століття. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. Вип. 3–4. С. 118–139.
20. Берест Р. Середньовічні монастирі Галичини: житло та побут. Львів : Львівська політехніка, 2011. 331 с.
21. Богун Д. Двісті-ліття Гошівської Богородиці 1737–1937. Жовква : Вид-во Чина св. Василя Великого, 1937. 64 с.
22. Богун Д. Чудотворні ікони Матері Божої на Україні. Жовква : Вид-во Чина св. Василя Великого, 1937. 112 с.
23. Борис М. Під покровом Богородиці: історія Гошівського монастиря. Брошнів-Осада : Таля, 2003. 112 с.
24. Боян-Гладка С. Гошівська чудотворна ікона Божої Матері в народній пам'яті бойків. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. Вип. 7–8. Івано-Франківськ, 2017–2018. С. 168–173.
25. Ваврик М. Історичний нарис чернечого життя і василіянські монастирі на Бойківщині. *Бойківщина : збірник матеріалів про Бойківщину: історію, побут, етнографію та говірки*. Нью-Йорк; Філадельфія : Накладом Укр. архівархіву, 1980. С. 131–157.
26. Ваврик М. Нарис розвитку і стан Василіянського Чину ХVІІ–ХХ ст. топографічно-статистична розвідка. Рим : Вид-во оо. Василіян, 1979. 217 с.
27. Ваврик М. По василіянських монастирях. Торонто : Вид-во ОО. Василіян, 1958. 286 с.
28. Витанович І. Середньовічні монастирі в наших Карпатах. Львів : Дзвони, 1934. С. 331–333.

29. Візер С. Монастирі в Україні першої половини XVII ст.: міжконфесійне протистояння. *Пам'ять століть*. 2004. №2. С. 70–78.
30. Волинець О. Соціальна доктрина УГКЦ та її реалізація в сучасній Україні: монографія. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2006. 184 с.
31. Вуянко М. З історії монастирів Долинщини: монастир Успення Пречистої Діви Марії в Пацикові. *Наукові записки*. Івано-Франківськ, 2001. С. 26–27.
32. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківська (Станіславова) першої половини XX ст. *Карпатський край*. 1998. № 1–4 (132). С. 101–105.
33. Вуянко М. Монастирі Івано-Франківщини XII–XIII – перша чверть XXI століть. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2024. 600 с.
34. Голубець М. Малярі-василіяни на тлі західноукраїнського церковного малярства XVIII ст. *Записки ЧСВВ*, 1930. Т. 3. 466 с.
35. Голубець М. Матеріали до каталогу василіянських монастирів у Галичині. *Записки ЧСВВ*, 1928. Т. 3. Зош. 1–2. С. 165–70.
36. Гошівський монастир Чину Святого Василя Великого. URL: <https://hoshivmonastyr.if.ua/> (дата звернення: 20.03.2026).
37. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 тт., 12 кн. Т. V/Ред. кол.: П. С. Сохань (голова) та ін.; Ін-т укр. археографії АН УРСР, Ін-т іст. Укр. АН УРСР; Укр. наук. ін-т Гарвардського університету; Канадський ін-т укр. студій Альбертського університету; Центр досліджень історії Укр. ім. Петра Яцика. Київ : Наукова думка, 1994. 704 с.
38. Гуцаленко Т. Хроніки василіянських монастирів як джерело до вивчення історії Західної України. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*, 1992. Вип. 1. С. 4–16.
39. Дирда М. Ясна Гора в Гошеві. Нью-Йорк: Вид-во ОО. Василіян, 1972. 128 с.
40. Драган М. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм: в 2-х ч. Львів : [б. в.], 1937. Ч.1. 136 с.
41. Єгрешій О., Делятинський Р. Репресивна політика польських органів влади проти греко-католицького духовенства 1919 р.: методи та особливості.

- Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич : Видавничий дім “Гельветика”, 2020. Вип. 15. С. 117–127.
42. Заславський В. Лицар Святоюрської гори. Львів : Добра книжка, 2015. 176 с.
43. Качор А. Роля духовенства і церкви у відродженні Західної України. Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1992. 40 с.
44. Кіс О. Гошів: Історія Ясної Гори і чудотворної ікони. Львів : Місіонер, 2016. 136 с.
45. Крип’якевич І. Історія України. Львів : Світ, 1990. 519 с.
46. Крип’якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу. *Записки ЧСВВ*. 1926. № 1–2. С. 70–104.
47. Кугутяк М. Гошівський монастир у писемних історичних джерелах XVI–XX століть. Т. 1. Львів : Манускрипт, 2018. 552 с.
48. Кугутяк М. Ясногірський монастир у документальних джерелах XX – початку XXI століть. Т. 2. Львів : Манускрипт, 2021. 810 с.
49. Кугутяк М. Гошівська Ясногірська обитель – український паломницько-відпустовий і культурно-історичний феномен. Т. 3. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2025. 676 с.
50. Лукань Р. Василіянські монастирі в Станиславівській єпархії. Львів : Записки ЧСВВ, 1935. Т. VI. вип. 1–4. С. 138–144.
51. Лушпинський А. Дерев’яні церкви Галичини XVI–XVIII ст.: збірки Національного музею у Львові. Львів : Накладом Національного музею, 1925. 24 с.
52. Логвиненко В. Суспільно-політичні, духовно-релігійні та національно-культурні умови укладення Берестейської унії 1596 р. *Вісник Львівського університету*. 2005. Вип. 7. С. 86–100.
53. Марисюк М. Ясна Гора в Гошеві. Жовква : Вид-во ЧСВВ, 1937. 110 с.
54. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська Греко-католицька церква в суспільному житті України: монографія. Івано-Франківськ : Плай, 2004. 464 с.

55. Митрополит Андрей Шептицький О квестії соціальной: пастирське послання. URL: <https://zbruc.eu/node/38816> (дата звернення: 10.03.2026).
56. Мицько І. Історія української культури : у 5 т. / голов. ред. Б. Є. Патон; НАН України. Київ : Наукова думка, 2001. Т. 2. 848 с.
57. Мицько І. Монастирі Підгір'я XII–XV століть. *Галицько-Волинська держава: передумови виникнення, історія, культура: тези доповідей та повідомлень наукової конференції (Галич, 19–21 серпня 1993 р.)*. Львів, 1993. С. 60–62.
58. Монастир на Ясній Горі в Гошеві. Нариси історії монастиря та чудотворної ікони Матері Божої / упоряд. о. Мар'ян Гробельний, ЧСВВ. Львів : Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 2018. 136 с.
59. Мороз В. Єпископські свячення Інокентія Винницького в Галичі 1680 року: історична подія в контексті «нової унії» і взаємин Львівської, Перемиської та Мукачівської єпархій. Галич. Збірник наукових праць. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2023. Вип. 8. С. 130–174.
60. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Жовква : Місіонер, 2010. 524 с.
61. Мудрий С. По василіанських монастирях Галичини. *Галицька брама*. 1999. № 10–12 (58–60). С. 4–5.
62. Одрехівський Р., Мергель С. Духовний центр Пресвятої Діви Марії на Ясній Горі в Гошеві: мистецькі аспекти. *Науковий вісник НЛТУ України : збірник науково-технічних праць*. Львів : РВВ НЛТУ України, 2015. Вип. 25.1. С. 363–367.
63. Орлевич І. Структури та організаційна діяльність Львівської Ставропігії. *Ставропігійський музей: збірник наукових праць*. Львів : Логос, 2000. С. 13–21.
64. Патріло І. Нарис історії Василіян (1743–1839). *Нарис історії Чину Святого Василя Великого*. Рим : Вид-во Оо. Василіян, 1992. С. 183–278.
65. Патріарша катехитична комісія Української греко-католицької церкви: офіційний сайт. URL: <https://ct.ugcc.ua/> (дата звернення: 24.02.2026).

66. Пекар А. Нарис історії Василянського Чину Святого Йосафата. *Нарис історії Чину Святого Василя Великого*. Рим : Вид-во ОО. Василян, 1992. С. 303–384.
67. Пилипів І.В, Горан Т. Участь греко-католицького духовенства в навчанні релігії шкільної молоді (1919–1939 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2015. Вип. 4. Ч. 3. С. 24–27.
68. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.) : монографія. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. 440 с.
69. Райківський І. Роль греко-католицького духовенства в розвитку українського народознавства в Галичині першої третини ХІХ ст. *Науковий вісник ІФБУ «Добрий пастир»*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 6. С. 136–149.
70. Рудович І. Коротка історія Галицько-Львівської єпархії. Жовква, 1902. 214 с.
71. Сайти архієпархій, єпархій та екзархатів Української греко-католицької церкви. URL: <https://osbm.lutsk.ua/links/> (дата звернення: 20.02.2026).
72. Сенік С. Латинізація в українській католицькій церкві. Люблін: Свічадо, 1990. 31 с.
73. Сидор О. Святі покровителі отців василіян. *Галицька Брама*. 1999. С. 8–9.
74. Скрутень Й. Короткий огляд василіянських монастирів у Галичині. Жовква, 1922. 16 с.
75. Стецик Ю. Василянське чернецтво Перемишльської єпархії. Жовква, 2015. 312 с.
76. Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739 – 1783 рр.): просопографічне дослідження : Монографія / Юрій Орестович Стецик. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 472 с.
77. Стрийщина: історико-мемуарний збірник. Нью-Йорк, 1978. 634 с.
78. Сухоцький І. Що дала Греко-католицька церква і духовенство українському народові : нарис. Філадельфія : Видавництво «Америка», 1951. 103 с.

79. Тарас В. Монастирські сади Галичини (X – середина XIX ст.). Львів, 2006. 275 с.
80. Творидло М. 50 літ «Просвіти» на полі економічнім; Пашук В. Економічна діяльність «Просвіти» крізь призму невідомої праці Миколи Творидла. Львів, 2002. С. 14–34.
81. Уляновський В., Крижанівський О., Плохій С. Історія церкви та релігійної думки в Україні : у 3 кн. навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. Київ : Либідь, 1994. 336 с.
82. Федорів М. Ясногірська Богомати в Гошеві. Стрий, 1937. 64 с.
83. Шевців І. Берестейська унія – причини, наслідки, історична доля. Українське релігієзнавство. 2017. № 81–82. С. 92–123. URL: http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILE=&S21STR=Ukr_2017_81-82_13 (дата звернення: 15.03.2026).
84. Шкраб'юк П. Монаший чин отців василіян у національному житті України. Львів : Місіонер, 2005. 439 с.
85. Andrusiak M. Józef Szumlanski pierwszy biskup unicki lwowski (1667–1708). Lwów, 1934. 218 s. URL: <https://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication/569914/edition/483208?language=en#info> (дата звернення: 12.03.2026).
86. Chotkowski W. Redukcje monasterów bazylikańskich w Galicji. Kraków : Polska Akademia Umiejętności, 1922. 81 s.
87. Emperor Joseph II's Patent on Serfdom[Leibeigenschaft] (November 1, 1781). URL: <https://germanhistorydocs.org/en/the-holy-roman-empire-16481815/emperor-joseph-ii-s-patent-on-serfdom-leibeigenschaft-november-1-1781> (дата звернення: 2.02.2026).
88. Friedrich A. Historye cudownych obrazów Najświętszej Maryi Panny w Polsce. Kraków, Wydaw. Tow. Jez. 1904. 404 s.

89. Lorens B. Bazylianie prowincji Koronnej w latach 1743–1780. Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2014. s. 308–370;
90. Lorens B. Monastery bazylikańskie w ziemi halickiej zlikwidowane w trzeciej ćwierci XVIII wieku w świetle inwentarzy z lat 1763-1764. Карпати: людина, етнос, цивілізація. Rzeszów. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 5. С. 166–177.
91. Nowakowski E. O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej. Kraków, 1902. 846 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Хрест на місці Сваричівського монастирського храму

Джерело: Кугутяк М. Гошівська Ясногірська обитель – український паломницько-відпустовий і культурно-історичний феномен. Т. 3. Львів : Манускрипт, 2025, С. 97.

Додаток Б

**Тридільний храм Різдва Пресваричівської Богородиці
Сваричівського монастиря, перенесений до села Берлоги**

Джерело: Кугутяк М. Гошівська Ясногірська обитель – український паломницько-відпустовий і культурно-історичний феномен. Т. 3. Львів : Манускрипт, 2025, С.104.

**Іконостас храму Різдва Пресвятої Богородиці
Сваричівського монастиря, перенесений до села Берлоги**

Джерело: Кугутяк М. Гошівська Ясногірська обитель – український паломницько-відпустовий і культурно-історичний феномен. Т. 3. Львів : Манускрипт, 2025, С.106.

Панно із зображенням Андрія Жураківського

Джерело: Кугутяк М. Гошівська Ясногірська обитель – український паломницько-відпустовий і культурно-історичний феномен. Т. 3. Львів : Манускрипт, 2025, С. 110.

Проповідальниця у вигляді човна з рибалками-апостолами

Джерело: Кугутяк М. Гошівська Ясногірська обитель – український паломницько-відпустовий і культурно-історичний феномен. Т. 3. Львів : Манускрипт, 2025, С. 223.